

Nenad Ivanković

ONA

LJEVAK

Nenad Ivanković
ONA

Nakladnik
Naklada LJEVAK d.o.o.

Za nakladnika
PETRA LJEVAK

Urednica
NIVES TOMAŠEVIĆ

Nenad Ivanković

ONA

Zagreb, rujan 2011.

© Naklada LJEVAK d.o.o., Zagreb, 2011.

ISBN 978-953-303-413-3
CIP zapis dostupan je u računalnom
katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 777738

Istini za volju, bila je to rupa u potkrovlju u kojoj bi i samcu bilo pretijesno. Ali s prelijepim pogledom na Sljeme. Doduše, balkon je bio širok samo pola metra, traljavo natkriven i prilično neudoban. Ali mladi *arhitekt* je na tu svoju *mansardu* ipak bio ponosan. On ju je projektirao, nadgledao radove, a sada u njoj i stanuje sa ženom i djetetom.

Sve to i nije bilo lako isposlovati. Vojska ga je, doduše, primila u službu, ali je *Partiji* ipak ostao sumnjiv. Povrh toga bio je lud za automobilima. Danima je ležao pod starim krtijama, raspravljao o tehničkim rješenjima i sanjao o Americi. Onda je kupio motor s prikolicom – *horex reginu* – kako bi mogao voziti i ženu i dijete, a koju godinu kasnije i mali talijanski auto – *topolino cabrio*. Otišao je iz vojske i radio u uglednim arhitektonskim biroima, a negdje sredinom šezdese-

tih već je vozio *DKW* i usput položio automehaničarski ispit. Ništa mu nije davalo toliko samopouzdanja kao njegov auto. Mnogo godina kasnije – kad je sva ta elektronska novotarija već preplavila svijet – srčano je dokazivao kako se nijedan moderni auto ne može mjeriti s negdašnjim automobilima kojih su blokovi motora bili od gusa, a *fergazeri* vrhunac tehnike. Zbog toga je svojedobno i svojega starog *forda escorta* cijenio više i od novog *mercedesa*.

Jedna od najljepših žena poslijeratnog Zagreba u toga se pasioniranog ljubitelja automobila zaljubila čim ga je ugledala na prozoru u Harambašićevoj. Bio je gol do pojasa i s crvenim rupcem zavezanim oko glave. Njegove latinske crte lica i gusta crna kosa, počešljana *a la* Rudolf Valentino, bili su neodoljivi. Sa sedamnaest je ostala u drugom stanju, i dalje nasmrt očarana, ali i beskrajno sumnjičava. Kad nije stajala pred ogledalom – jedina velika stvar u *mansardi* – i koketno napućivala usnice i tako davala do znanja da je apsolutno zadovoljna svojim izgledom – pravila je ljubomorne scene na kakve su spremne samo rijetke i ranjene duše. Nije sanjala o Americi, nisu je zanimali automobili, ni stan joj nije bio premalen. Samo je mislila na svog muža, na to gdje je i što radi, na nove cipele koje obvezno mora kupiti i na mladost koja tako brzo prolazi.

Ako ne bi završio pod nečijim poplunom, mladi je *arhitekt* odlazio na ribičiju, igrao tenis i briljantinom

mazao kosu. Išao je i na korepeticije iz pjevanja i razmetao se svojim prekrasnim *belcantom*. Pjevao je posvuda. I kumicama na Kvatriću. Arije iz Bohema, Toske i drugih opera. Uistinu je bio darovit, ali bez ozbiljnih ambicija.

Spremao se i u Ameriku, ali se nikako nije mogao odlučiti. – Da vodim ženu i dijete? To ne dolazi u obzir! – mislio je. – Da ih ostavim i odem sam? – Ne, ni to nije mogao učiniti. Jedino na što se odvažio bio je Graz. Zaposlio se u *Landesregierungu* i tamo izdržao jedva dvije godine. Bilo mu je prenaporno dolaziti svakog vikenda u Zagreb.

A imao je i kćer. Nije joj posvećivao preveliku pažnju, premda bi ga katkad shrvala nježnost. U jednom takvom trenutku kupio joj je zbirku Baudelaireovih pjesama *Cvjetovi zla*, ne videći ništa loše u tome što je premlada za tako tešku i turobnu poeziju. *Ona* se trudila čitati te zagonetne stihove, upijajući *spleen* koji je bio u kontrastu s elanom poslijeratnih godina. Malo je govorila, usporeno se kretala, gotovo kao sjena. Jedino su njezine smeđe oči, poput nevidljivog etera, ispunjavale mansardu nekim čeznutljivim čuđenjem.

Kad bi osjećala da je suvišna, a takvih je dana bilo, odlazila bi na balkon i promatrala Sljeme. Ti su je prizori umirivali i činili sretnom. Bjelina zimi, a ljeti, za sunčanih dana, tirkizna masa što se stapa s nebom. Ujesen,

opet, za dugih i teških kiša, rumorenje kapi na traljavo izvedenoj nadstrešnici. I neki nečujni glas koji kao da šapće: – Nema veće radosti od one koja se u tuzi skriva.

S toga četvrtog kata i komad sjevernog Zagreba, s tu i tamo posijanim jablanima, činio se kao na dlanu. Pogotovo dvorište i ulica iza zgrade. U njoj su stanovali ljudi čija su se djeca igrala kao da su i sama ratovala i pobijedila u ratu. Kada je imala šest godina, neki su joj klinci oteli lutku, a nju su bacili na pod i nagurali joj zemlju u usta. Plačući je otrčala doma, a mladi *arhitekt*, koji je upravo stavljao popodnevenu dozu briljantina na kosu, ne skidajući pogleda sa zrcala, samo je rekao: – Vрати se natrag i opali po gubici onoga koji ti je to napravio!

Nije se vratila. Otrčala je na balkon i još dugo plakala. No učinila je to drugom prilikom. I od tada joj nitko više nije gurao zemlju u usta.

Žena pred ogledalom bila je samo napola sretna. Druga polovica sreće, ona koja se ticala njezina muža, često se pretvarala u moru. Osobito ako je mladi *arhitekt* prekasno dolazio s posla. Ali nisu uvijek sumnjivi razlozi bili krivi za njegovo kašnjenje. Osobito ne u ranu jesen, kad je u Zagrebu – u pravilu – bablje ljeto. Listopad kakvog nigdje nema! Tada se i klinci pikulaju kao pomahnitali. Ulica odzvanja od povika »kastor« i »munder«, a *klenke* i *željke* postaju najdragocjenija roba.

I mladi *arhitekt* je kapitulirao pred tom listopadskom čarolijom. Umjesto da ode doma, samo bi skinuo sako, zavrnuo rukave i ugurao kravatu između trećeg i četvrtog gumba i s klincima se pikulao sve do mraka. U dvorištu, pred kućom. Žena pred ogledalom u početku se ljutila iz jednih, a kasnije – kad je prokužila stvar – iz drugih razloga, ali to nije puno pomoglo.

Kćerkica je međutim bila mnogo manje nezadovoljna. *Arhitekt* je postao toliko popularan u ulici da su joj vršnjaci govorili: – Blago tebi kad imaš takvog tatu!

Bio je za jednog arhitekta i prilično načitan. Progutao je na stotine knjiga, i to ruskih i francuskih klasika. Čak i rabelaisovskog Romaina Rollanda... I to uglavnom za vrijeme rata. Čitao je po cijele dane. U krevetu, pogotovo za hladnijih dana. Jednom nije čuo ni eksploziju bombe, premda je pala u blizini.

Ta strast za čitanjem teško se uklapala u njegove kasnije tvrdnje kako je u to isto vrijeme bio prilično aktivan na jednoj, ili (ipak?) na drugoj strani. No ne može se reći da je lagao. Bio je uvjeren da je baš tako bilo i da nikada nije tvrdio drukčije.

Ta ga je načitanost učinila rječitim i davala mu osjećaj superiornosti u profesionalnim krugovima. Katkad bi tu vještinu zasolio i kakvom dosjetkom velikog i visprenog Tina koji je za gemiš dopuštao da mu gosti u *Kazališnoj kavani* postavljaju najteža pitanja, a na koja je odgovarao brzo i bez razmišljanja. – Što je Biblija? – zapitao je jednom neki tip, a Tin odvalio: – To ti je židovsko-kršćanska brošura u kojoj su opisani događaji koji se nikada nisu dogodili!

Iako je na neki način bio religiozan, taj je odgovor u njemu proizveo fatalan učinak. S vremenom je čak

zamrzio »crkvu i popove«, ali nije se prestajao moliti i vjerovati u nekog svog boga što ga je često poistovjećivao s kozmosom. Mučile su ga tajne svemira, čudesna svrhovitost prirode, beskonačnost vremena i prostora. Nikada nije prestajao o tome misliti. Ni govoriti. Kad god bi imao prigodu. I s kćerkicom je razgovarao o tim krajnjim stvarima. Smrtno ozbiljno, iako je tek pošla u osnovnu školu.

Ona ga je slušala bez riječi, ne shvaćajući dramu između *Ničega* i *Nečega*. Bilo joj je dovoljno da je s njom, da joj govori, da je gleda. *Arhitekt* je na isti način govorio i o svom poslu. Učio je čitati nacрте, govorio o Le Corbusieru. I vodio u prostore koje je adaptirao.

– Vidiš ove crne i žute pločice?! – rekao joj je jednom, negdje kod Kolodvora, i pokazao veliki hodnik na prvom katu zgradurine s mnogo prozora. – To je zakon u arhitekturi. I zapamti, nema ljepše kombinacije!

I njegov DKW je bio takav – imao je crni krov, žutu karoseriju i crna kožna sjedala. Estetika iznad svega! *Žena pred ogledalom*, pločice, auto, čak i Al Capone: – On i društvo su gala tipovi! Vidiš kako su odjeveni, kakve aute imaju! S bijelim gumama i felgama koje savršeno idu uz crno-bijele cipele i šešire! A i sposobni su! Znaš li ti uopće što je značilo proizvoditi i prodavati alkohol u doba prohibicije? Kakva faca moraš biti?! – govorio je. – *Ona* ga je pozorno slušala, ne usuđujući se ništa pitati. Topila se od simpatije za tog gala tipa i

maštala o tome kako će mu biti žena kad odraste. Pogotovo ako i lijepo pjeva. Kao njezin tata.

I ako je lijep kao njezin ujak. I ima njegove zvodničke plave oči. I ako je uvijek nasmijan. I stalno u Esplanadi ili Vili Rebar. S društvom u kojem uvijek netko plaća račune i koje nitko bez njega ne bi ni primijetio. I bez njegove mlađe sestre, fatalne crнке koja je već onda vozila *chevrolette*.

Između kozmologijskih pitanja i pikulanja, opere i Esplanade, događale su se i izložbe na koje je *arhitekt* vodio svoju kćerkicu. I opet ozbiljan, kao da ide na koncertiranu misu. Imala je devet godina kad ju je odveo u *Umjetnički paviljon* na izložbu skulptura Vanje Radauša. Za kojeg je samo rekao: – On ti je velik kipar, ali mračan i nesretan čovjek.

Bile su to nadrealistične skulpture u vosku, obojene gotovo fovistički, upečatljive i *strašne*. Velike ribetine koje gutaju gola ženska tijela, prizori kao u bajci. Ali nekako smrtno ozbiljni, zastrašujući, a opet fascinantni i privlačni. Mjesecima su je progonili, očaravali i zao kupljali njezinu maštu. Svijet se činio nadrealističnim na tom četvrtom katu, u toj maloj *mansardi*, čak i onda kada je satima gledala Sljeme.

Danas je tamo kafić. Pomalo provincijalan, možda i zbog toga što je prije na tom istom mjestu bio vinski podrum. Zapravo točionica jeftinih stolnih vina i okupljalište lokalnih pijanaca. Nešto od tog *imagea* baštini je i kafić, jer mjesta, kao i ljudi, imaju svoju *karmu*. Neki »Hemingway« tu jednostavno nije moguć. Ne samo zbog imena, koje uz tu uličicu, i uz one koji u njoj stanuju, ne ide, nego i zbog *opće arhitekture* prostora.

U kasnim pedesetima, međutim, tamo nije bilo ni vinskog podruma. Samo dvokatnica koja je s vremenom narasla u trokatnicu. Ne baš odveć naočitu, ali pristalu za svoje vrijeme. Bilo je kasno proljeće i djeca su jela cvjetove akacije kojih je bilo posvuda. I grmolike kiseli-ce što su rasle na neuređenim travnjacima. Asfalta nije bilo, samo dobro nabijena batuda. Ali je ulica djelovala

uređeno. Kao da je posuta brašnom koje nikakav vjetar ne može raspuhati.

Ona je na sebi imala bijelu haljinicu s plavim cvjetićima i nosila *japansku frizuru*. Jedna bijela cipelica (gležnjača) bila je razvezana, no *žniranac* joj nije smetao. Stajala je pred dvokatnicom koja će postati trokatnicom i gledala u malo drhtavo biće. Imao je sivo-žutu dlaku, ali je ta dlaka na mnogim mjestima bila izgrižena, ili je naprosto nije bilo. Nije pripadao nikakvoj pasmini, osim onoj koja se slučajno rađa i najčešće ne nalazi svojega čovjeka. Bio je tako malen, da se i njoj činio sićušnim.

Lagano se sagne, pruži mu ručicu, a on najprije ustukne, pa se oprezno izduži, približi i lizne je. Pogladi ga po glavi, psić priđe bliže, a *ona* ga polako dohvati objema rukama i uzme u naručje. Životinjica se prepusti i posve umiri. *Ona* prijeđe ulicu i mali komadić zelenog dvorišta i uđe u zgradu. Nije imala nikakav plan, samo se uspinjala. Osjećajući neopisivu privrženost prema tom šugavom stvorenju. Kao da su oduvijek upućeni jedno na drugo.

Katkad se rode takvi ljudi. I takvi su cijeli život. Iako su i *nju* grizli, njezina ljubav, njezina očaranost tim stvorenjima nikada nije isparila. Katkad se čak činilo da više pripada psima nego ljudima. Poznavala je njihov govor i suosjećala s njima. Bili su njezine srodne

duše. Ugursuzi bez kojih bi svijet bio prazan kao srce bez boli.

Kad je *žena pred ogledalom* otvorila vrata i ugledala to ofucano stvorenje, dobila je živčani slom. Njezini krikovi značili su samo jedno: da ga nosi tamo gdje ga je i našla i da se s njime više ne vraća!... Miris upravo skuhanog ručka pobjegne na stubiše, vrata se s treskom zatvore, a *ona* brizne u plač.

Žena pred ogledalom u to je vrijeme bila u dobi kada su mnoge žene zaokupljene jedino vlastitom sudbinom. I kad ništa što s time nema veze, ne dopire do njihova srca. Moglo bi se čak kazati kako je riječ o nekoj vrsti *sentimentalnog autizma*. Jer sve što se ne tiče *nje i nje-ga* puki je vanjski svijet. Svijet, kojega postaješ svjestan tek kad se s njime sudariš. Ali ni to ne traje dugo. Samo toliko dok ga opet ne odgurneš od sebe.

Palo je nekoliko kapi kiše. Bilo je toplo i nekako tiho. Prvi je tramvaj dogurao tek do Harambašićeve, a onaj drugi zapeo u Draškovićevoj. *Ona* je stajala u dvorištu nedaleko od ulaza u zgradu i još držala psića u naručju. Nije znala što bi. Debele i rijetke kapi kiše padale su joj na kosu i ruke. Nakon nekog vremena začuje povik s *mansarde*, zadrhti i ispusti ga. Psić ostane nepomičan, a *ona* se okrene i osjeti bol za kakvu dotad nije znala.

Mnogo godina kasnije u *mansardu* je stigao pudl. Srednje veličine, crn i s imenom Dick. Trebao je ostati samo nekoliko tjedana, ali je ostao punih sedamnaest godina. I *žena pred ogledalom* ga je voljela. Čak mu je dopustila da s njom spava u krevetu.

Počela je crtati s dvije godine. Ta je informacija točna pod pretpostavkom da su djeca u toj dobi već toliko koordinirana da mogu kontrolirati pokrete rukom u kojoj drže olovku. U svakom slučaju, počela je rano. Baš kao i mnoga djeca. Igrajući se. Većina tih malih stvorenja usput nauče da je to i dobar način da zadobiju poštovanje odraslih. Ali to ne traje dugo.

Ona je međutim bila uporna i nije prestajala. Možda i zato što je bila i prilično usamljena. Kako to već biva u svijetu odraslih. Pogotovo ako u njemu ne sudjeluješ. Iako su je roditelji vodili sa sobom na mnoga mjesta, uglavnom je sjedila za stolom i šutjela dok su oni satima kartali, smijali se i pričali o nedokučivim stvarima. A mladi *arhitekt* i njegova žena imali su intenzivan društveni život. Ako to nisu bili mali koncerti klasične glaz-

be kod prijatelja, na kojima je *arhitekt* izazivao uzdahe svoje za glazbu ne baš osobito nadarene žene, bila su to druženja puna neke čudne konspiracije. Razgovori u kojima su se spominjala imena ljudi koje nije poznavala, događaji kojih smisao nije shvaćala, iznenadne erupcije emocija koje su je plašile. Osjećala je da ne pripada tom svijetu za čijim je stolom sjedila, kao što čovjek nema ništa s prostorijom čiju unutrašnjost slučajno ugleda kroz prozor vlastite dnevne sobe.

U *mansardi* je bilo još gore, jer nije bilo ni onog *smiješnog tenora*, kojemu su, inače, prilično često odlazili. Imao je veliki stan na Pantovčaku i jednako tako velike operne ambicije.

Redovito je išao na korepeticije kod glasovite profesorice glazbe i bivše operne dive, gospođe Lukrecije Pramberger, drhtao od treme kad bi morao nastupiti, ali je, unatoč tomu, stalno nastupao. Dakako pred prijateljima, a jednom prigodom čak i u Grazu. Na nekom poluslužbenom koncertu, pred nešto publike i pod okolnostima koje nikad nisu razjašnjene. Pjevao je grozno, kao i uvijek, ali je poslije koncerta govorio da je internacionalac i da ima karijeru. Inače je bio drag i dobrodušan. Ponekad bi je pogladio po glavi i čak upitao kako je. Ali ne bi pričekao odgovor. Iskoristio bi svaki trenutak da *arhitekta* nešto pita – treba li na tom ili onom mjestu otpjevati *cis* i ako treba, kako?

Povrh toga, u *mansardi* je bilo kao na kolodvoru: ili se čekao vlak, ili je upravo otišao. A putnici uglavnom zaokupljeni vlastitom prtljagom i sjedištem koje tek treba pronaći. Sve previše uzbibano i u pokretu. Jedino se mala crvena fotelja (za tadašnje prilike moderna) činila kao oaza mira i sigurnosti. Na njoj je satima sjedila, crtajući životinje i ljude. I ljepotice, dakako. Estetizirana privatnost kao neka vrst bijega od uličnog sivila? Ili samo uobičajena faza razvoja?

U svakom slučaju, *nesretni slikar* je ostavljao dojam visoko estetizirane osobe. Produhovljenih crta lica, plave kose i plavih očiju, besprijekorno odjeven i blage naravi. Njegova dva stilizirana pejzaža u ulju i danas vise u *mansardi*. I jedna snažna apstrakcija na kojoj su boje nanesene kao da je riječ o štukaturi. Obilno, s puno ritma i harmonije. Za razliku od pejzaža, odiše i vedrinom, doduše prigušenom. Slike je ostavio prije nego je otišao. Zbog žene koja ga je varala i iskorištavala? Neko su vrijeme živjeli u atelijeru, u središtu Zagreba. Činilo se da je sretan, dok ga jednog dana nije premlatio njezin ljubavnik. Morao je davati i sve više novca. Kad više nije imao kamo, pobjegao je u Beč. Nastavio je slikati, ali nije išlo. Jednog dana *arhitekt* je samo rekao: – *Nesretni slikar* se ubio!

Potreslo ju je kao da je i ona izgubila prijatelja. Kad god bi se vidjeli, *nesretni slikar* joj je tepao »moj mali piliću« i pitao je kako je, crta li još uvijek onako lijepo.

Bila je curica u odrastanju. Slikala je i počela osjećati kako srce nije samo kardiovaskularna pumpa, nego i neka *posebna unutarinja stvarnost*. Neka *tajna* u nama, bol u duši, ali i opijum u trenucima zanosa. Kad je *nesretni slikar* otišao, ostao joj je jedino *slikar iz Antofagaste*. Glasoviti Hrvat iz Čilea i podstanar u ulici, kod tete Anđele. Slikao je u srednjoj sobi i dopuštao joj da bude s njim. I davao joj kantice s terpentinom u kojima je prao kistove. Na dnu je bilo nataložene boje, dragocjene tvari u koju je doma umakala kistove i slikala svoje prve slike. U ulju i s radošću s kakvom pustolovi otkrivaju nepoznate svjetove.

De gustibus non est disputandum – o ukusima se ne treba prepirati. Sentenca kojom se ističe da je »ukus«, tj. elementarno svidanje ili nesvidanje, individualna stvar te da se ne može intelektualnim razlozima name-
tati (Enciklopedija).

To trivijalno shvaćanje ujedno je i najproširenija latinska izreka. U njezinu istinitost osobito je uvjeren loš ukus. Štoviše, moglo bi se reći da postoji stanovita statistička korelacija između lošeg ukusa i pozivanja na tu relativizaciju »svidanja«: što je ukus gori, to je pozivanje na *de gustibus* češće.

Naravno, postoje i drukčije interpretacije. Recimo, ona koja kaže da *de gustibus* zapravo znači da se o ukusu nema što raspravljati, jer bi trebalo biti notorno da je nešto »lijepo« ili da je »ružno« te da bi to svi, ili

gotovo svi ljudi (od ukusa?) morali *neposredno* znati. Možda je najdalje u tome otišao T. S. Eliot. Taj naturalizirani Britanac i nobelovac, na žalost, pomalo zaboravljen na ovim prostorima, u jednom eseju kaže da kad se s nekim počnete prepirati o vrijednosti nekoga umjetničkog djela (ukusa!) i kad vam više ne pomažu nikakvi diskurzivni argumenti, onda vam ne preostaje drugo nego da svojem oponentu kažete da je vaš ukus bolji, jer ste obrazovaniji, kultiviraniji, sposobniji. Riječju, upravo suprotno od onoga što poučava *de gustibus*: trebate otvoreno lošem ukusu reći da nema pojma, da je bez delikatese, da je sirovina.

Eliot zna što govori, jer njegovo obrazovanje seže od klasičnih jezika do filozofije, psihologije i europske književnosti, a osim toga napisao je i ove stihove:

»...Kraj voda sam lemanskih sjedio i plakao...
Slatka Temzo, tiho teci, dok ne svršim svoju pjesmu,
slatka Temzo, tiho teci, jer ja ne znam govoriti
ni glasno ni dugo.«

To je samo jedan aspekt. Drugi, onaj »dublji«, želi izbaciti ukus iz svake prosudbe. Svidanje nije ključan moment za prosudbu, jer je odveć subjektivan (*de gustibus*) i, jer – a to bi trebalo biti važnije – umjetnost ne mora biti nešto »lijepo«. Po toj teoriji procjena je u analizi, razvojnim momentima, prijedenom i anticipiranom putu, u nekoj vrsti sveobuhvatne unutarnje dinamike

koju – jasno – valja i kontekstuirati. Otprilike: – Na ovoj slici vrlo je zanimljivo to što se vidi određena poveznica s prijašnjim radovima. Način na koji se razvija ideja upravo je opipljiv... a i neka likovna rješenja, također...

Po mojem sudu sve je to *Quatsch!* Presudan je ukus, a ne analiza! Analiza dolazi *post festum* i ništa bitno ne pridonosi (ocjeni) svidanju. Percepcija nekog djela (ili bilo čega drugoga) jedinstven je i gotovo trenutačan događaj. A izražava se u kategorijama svidanja ili nesvidanja. Dakle u kategoriji ukusa. Po tome je ukus neka vrst *estetske orijentacije*. Ako ga nemaš, ili ga isključiš, dezorijentiran si. U moralnom svijetu to je razlikovanje između *Dobra* i *Zla*, a u estetskom između *Lijepog* i *Ružnog*. I jedno i drugo je *dispozicija* u čovjeku.

Eliotovski rečeno, samo budale misle da neko djelo u predmetnom smislu mora biti lijepo da bi nam se svidalo. U umjetnosti se ne radi o toj vrsti ljepote. Nego prije svega o načinu! »O posredovanju Ideje«. Ili »prosi-javanju Duha« kroz materiju. U predmetnoj umjetnosti, a isto vrijedi i za apstraktnu, pa čak i za konceptualizam, ne sviđa nam se ono što je naslikano, nego ono što to naslikano (»govori«) prosijava. Duh nas očarava, a ne materija! Ona samo nosi to u svojim značenjskim slojevima koji nekom čarolijom umjetnika postaju vidljivi. I u tom viđenju je ukus. Tko te senzore nema, ne može mu pomoći nikakva analiza, bavljenje kontekstom, stručno oko i sl. To je i smisao aforizma po ko-

jemu se velika djela podjednako sviđaju budalama kao i pametnima. Dakle, obrazovanima i neobrazovanima. Ta čarolija

prikazivanja nevidljivog, to prosijavanje smisla »bez« *Logosa* (drastično rečeno!) samo je u umjetnosti tako očito i zanosno i tako rječito.

Zapravo, riječ je o *neizrecivom*, nečemu što vidim ako je djelo veličanstveno, što me pogađa u dušu i što razumijem neposredno, kao što u vjeri vidim Svevišnjega. I kao što nikakvi ontološki razlozi ne mogu argumentirati njegovo postojanje, ili dokazati njegovo nepostojanje, tako nikakva estetska analiza ne može zamijeniti ukus kao vrhovnog arbitra u umjetnosti.

I reći ću još nešto: to ne mislim do kraja hegelovski! I bijeli kvadrat na bijeloj površini može posredovati tu čaroliju! Ali tek kad imaš *ukus* da to vidiš, možeš o tome i govoriti. Lorka kaže: Poezija ne treba sljedbenike, nego ljubavnike. Ili drukčije rečeno: ukus je u *Erosu*, ne u *Logosu*.

Sunce je padalo iza *Name* dok je Meho na Splavnici regulirao promet. Nekoliko je puta snažno puhnuo u zviždaljku i mahnuo rukom, pozivajući lijene vozače da malo ubrzaju. U stankama dobaci koju riječ pješacima. Neki od njih stoje dulje negoli trebaju. Samo da s Mehom porazgovaraju. A on se znoji na kolovoškom suncu, koje iza sebe ostavlja sparinu kakvu za ljetnih mjeseci dobro poznaje Zagreb. Ali s marom radi posao koji mu je donio *slavu*, a uniformu donekle činio podnošljivom u očima pristojnih ljudi.

Laganim kasom prođe automobil koji se, već po tome što je kabriolet, razlikuje od većine domaćih kola. Skrene u Gajevu, nestane i za nekoliko minuta opet izroni kod Gradske kavane, polako se vukući prema Splavnici. Muškarac za volanom sam je u kolima. Njegova crna valovita kosa ljeska se na suncu, a sunčane naočale

pojačavaju njegovu apartnost. Tu operaciju ponavlja u jednakom ritmu. Ljudi su ga uočili, zastali i čekaju. Znaju da neće dugo trajati. Netko dobaci: – Gle *digića!* – a drugi požuri: – Kakav je to auto, stari?

I nije dugo potrajalo. Auto se približi Splavnici, a u njemu već sjedi nasmijana blondina, ponosno izbacivši desni lakat preko debelih tapeciranih vrata. Taj se prizor ponavlja svake večeri, ili gotovo svake, samo se mijenjaju marke automobila i ženskice koje *digići* pokupe kružeći Trgom, Gajevom i Zrinjecom. Potom slijedi Vila Rebar, gdje se zabavljaju samo odabrani i gdje je '68. s balkona pala legendarna *desetka plavih* i tako zapečatila svoju mitsku nogometnu karijeru. Neki kažu da je previše popio, a drugi da je izgubio ravnotežu jer je bio odveć trijezan. U svakom slučaju, Vila Rebar je u to doba bila mjesto o kojemu običan čovjek nije mogao ni sanjati. Nije imao dovoljno para. Osim toga, ona je bila i mjesto osobitog prestiža. Naravno, u određenim krugovima. Govorkalo se i o pijanim i polugolim ljepoticama i o koječemu drugom, ali prave potvrde za to nije bilo.

Poslovni ljudi tamo nisu zalazili, jer takvih u to vrijeme u Zagrebu nije ni bilo. Možda kakav crveni direktor i njegova sekretarica. Ali svakako obrtnici, taksisti i ondašnje televizijske zvijezde. I manekenke. Izgledale su drukčije od ovih danas, jer to zanimanje još nije bilo dovoljno standardizirano. Bilo je i niskih i visokih, s

kratkim i zdepastim nogama, ali i onih elegantnijih. No sve su, u usporedbi s današnjim manekenkama i foto-modelima, djelovale kao da su nakon napornog i dugog jahanja sišle s konja.

Ali unatoč tomu Vila Rebar je imala svoju magiju. Bila je to žarka točka u proklamiranom sivilu. Nikoga tu nije bilo briga ni za što drugo osim za malo raskalašenosti koja bi se pod određenim okolnostima mogla protumačiti i kao nesvjesni protest protiv... a tko zna koga i čega? U svakom slučaju, udarnička dekadencija, znoj i miris požude. A što je drugo preostalo? Snovi o Americi? A nemaš ni *pasoš*. A kad ga dobiješ, već si oženjen, bez elana i s brdom problema na leđima.

Živjeti tu prozu bila je stanovita umjetnost koja danas spada u etnografski muzej. Trebalo je znati tako gubiti vrijeme, ubaciti se u automobil kakvog talijanskog vodoinstalatera koji se u Zagrebu predstavljao kao sama *Banca d'Italia*. Ili se dočepati društva *svima znanog tipa*, čovjeka za kojeg se nije znalo ni što radi, ni od čega živi, osim da je pun para i da plaća dobro društvo. Ali pod uvjetom da si jednako besprijekorno odjeven i preplanuo kao i on sam. Bio je *marka* poslijeratnog Zagreba, ali i čovjek koji je usrećio ponekog kvartovskog zavodnika laka srca i prazne lisnice. I dame su ga voljele, jer je bio galantan, nije mnogo tražio zauzvat, a kad je tražio i dobio, brzo je obavio stvar. Nitko nije previše patio niti se zamarao preteš-

kim pitanjima. Ne, sve su to bili *gala* momci i djevojke. Društvo koje je mirisalo na *Pino silvestre*, kao što danas mirišu na *Fahrenheit* ili *Kenzo*. A i Zagreb je bio drukčiji. Manje osvjetljen, manje užurban i kolovoški pospan poput same dosade.

Pogledaj tog malog čovjeka! Te oči pune čuđenja i straha! Čega se boji? Ljubavi? Zakoračiti u nepoznato i neodoljivo?

Kao da je došao odnekud i ne pripada ovom svijetu. A, opet, drugoga nema. Privlači ga ta magija nepoznatog, neotkrivenog, to duševno inozemstvo. I izaziva tjeskobu kakvu poznaje samo ljubav. I usamljeni putnik na stanici. U neko predvečerje, kad se ne vide zvijezde, a blijeda svjetla dalekih prozora prizivaju sjetu. Tada se sudaraju svjetovi, onaj u koji putujemo i onaj iz kojega dolazimo. Ništa ih ne povezuje osim neke nedefinirane nelagode. I uljeza koji se potihom ušulja poput izmaglice na peronu. Tračak nade! Možda smo ipak doma?

Sve dvojbe nestaju kad dođe vlak. Zgrabiš kofer i uroniš u njegovu utrobu. Tražiš mjesto kao da ti ono

pripada po rođenju. Ne, nemaš rezervaciju. Što će ti... Prizor je iz vremena kada se vlakom putovalo, kad su ulazili u stanice prepunih putnika, zadimljeni i puni teških mirisa. Tu rezervacija ne pomaže, tu uređuje sudbina. Ako ti se nasmiješi, proguraš se do nekog kupa iz kojega je netko upravo izašao i više se ne vraća. Ako se domogneš i prozora, možeš se smatrati srećkovićem. Sva ona nelagoda i usamljenost dok si ga čekao, sva ona daleka svjetla i vonj drvenih podova čekaonica svježe premazanih nekom crnom i nerazgovijetnom tekućinom, nestaje s dodiranjem tvog lica i hladnog prozorskog stakla. Neki drijemaju s izutim cipelama, drugi žvaču piletinu, treći trče po vodu. Ah, kakvo blaženstvo! Napokon na sigurnom! Na putu.

Pomalo te shrva ustajala toplina, zadrijemaš i budiš se samo kad vlak stane. U Oštarijama, Ogulinu, Vrpolju. Ponovno sklopiš oči i sanjaš, slatko sanjaš. Kad se konačno probudiš, ugledaš dan koji se probija kroz posljednje oaze noći. Ponovno te susretne blijedo svjetlo, pritisneš obraz na hladno staklo i zuriš u ništa. I to ti se ništa uvlači u dušu dok potpuno tobom ne ovlada. I opet si putnik s perona.

Pogledaj tog malog čovjeka. To malo biće! Je li to ona? U *mansardi* kad blijeda svjetlost obilježi Sljeme? A na drugoj strani opusti Kvatrić. Onaj stari, s bijelom fontanom u obliku školjke. Pogledaj te oči! Tu čežnju! Nevjericu!

Oni dolje na ulici, u tramvaju, u školi čine se daleko i nekako nepoznati. Kao zvuk koji čuješ, ali ne razabireš. No nemaš kamo. Osluškujes, naprežeš se. I pitaš se jesu li i oni putnici kao i ti? S onom istom iskrom nade na peronu, kad se spušta večer? Braća po tuzi? Ili ipak samo djeca što ti guraju zemlju u usta? Tko bi to znao? *Mansarda* je visoko. Otuda Sljeme izgleda najbliže. A i snovi su slatki. Kao u vlaku. Ali bez Oštarija, Ogulina i Vrpolja.

Žena pred ogledalom samo je naoko bila posve zao-
kupljena mužem. Veliko zadovoljstvo u njezinu životu
proizlazilo je i iz činjenice da je uistinu bila lijepa. Ta
je ljepota bila i raskošna i senzualna. Svaki put kad bi
s *arhitektom* i prijateljima došla u Esplanadu – a to je
obično bilo ljeti, kad se plesalo na terasi – nastao bi
tajac. Muškarci su se dizali sa svojih stolica, a žene
okretale glave. Ponekad se činilo da se na trenutak i
glazba utišala. *Arhitekt* je uživao, a s njezinih usana
nije silazio osmijeh. Bila je svjesna toga svojeg aduta,
pa je sve stavljala na nj. Time je prikrivala relativno
skromno obrazovanje i ne baš osobitu rječitost. Ali je
zato znala šutjeti. A to je vrlina što ljepoti pridodaje
zagonetnost i čini je neodoljivom. *Žena pred ogledalom*
je uistinu elokventno šutjela, smiješila se i s vremena
na vrijeme ponavljala: – Da, da! – Katkad bi sa sobom
povela i kćer, koja se obično dosađivala i također šutje-

la, jer su odrasli bili zaokupljeni svojim razgovorima i dvosmislenim nakanama.

Iako je stalno lebdjela iznad ponora strasti, *žena pred ogledalom* iskreno je voljela kćer. Doduše, nije to uvijek znala pokazati, ali se zato silno trudila da dijete dobro odgoji i usadi mu svijest o važnosti ljepote. Tako je *ona* uvijek morala pozdravljati s »ljubim ruke«, smjerno se ponašati i šutjeti dok stariji govore. I biti lijepa, naravno! Iako je bila uspjela mješavina rasne krasotice i latinskog zavodnika, to nije bilo dovoljno. Na tome se stalno moralo raditi. Kao da je *žena pred ogledalom* znala za onu Aristotelovu rečenicu po kojoj »od ljepote bolje preporuke nema«.

Što su godine više prolazile, to je *estetski odgoj* više dobivao na oštrini. Čak toliko da je o tome ovisilo i iskazivanje emocija. Ako se *ona* lijepo uredila, *žena pred ogledalom* prema njoj je iskazivala osobitu sklonost. I radije ju je vodila sa sobom. Jedino je *arhitekt* imao stalni privilegij da uvijek ima isti – neokrnjen – status. I kad se preko svake mjere udebljao, ili nosio bezveznu frizuru, uvijek je bio neodoljiv. Štoviše, *žena pred ogledalom* živjela je u uvjerenju da i ostali ženski svijet na taj način doživljava *arhitekta*. I u tome je bila njezina trajna nevolja.

S godinama ju je to toliko iscrpilo da je počela primjećivati i druge muškarce. Ali nikada nije odustala od

arhitekta, nikada je nisu napustili strahovi i sumnje. Bila je pomalo štura, veoma marljiva, izdržljiva i donekle zakopanog srca. A u tom srcu bila je i *ona*. I kad bi odlazila s *arhitektom* u Pariz i ostavljala ju samu, ili satima radila u uredu, a kasnije i u svojoj maloj firmi, strastveno se i predugo kartala, ili naprosto stajala pred ogledalom. Na neki je način bila poput lavice. Prepuštala ju je vremenu, pa i *arhitektu*, koji ju je vodio na nedjeljne matinee i zaludio vesternima, ali uvijek spremna za nju riskirati i vlastiti život. Zakopana ljubav, ili tako nešto? Putnik što ne stiže na vlak, ali nekako dospije do odredišta? Ili *estetika* što ne dopušta da se pokvari frizura?

Napokon, rodila je dijete sa samo osamnaest godina. Nekoliko godina prije, pri kraju rata, nestao joj je otac. Ubili su ga jedni, ili drugi. Nikad se nije saznalo. A ako se i nešto pretpostavljalo, o tome se nije govorilo. Ostao je samo njegov paradni avijatičarski bodež. I obitelj izbačena iz raskošnog stana u neku mračnu i turobnu rupu. Kad je ugledala momka s crvenim rupcem na glavi, latinskih crta lica i bijelih zubi kakvi su se mogli vidjeti samo na američkim reklamama, bila je gotova. Kao riba uhvaćena u mrežu, ali ostavljena u moru. Bez šanse da se iskobelja, ali živa. I nikad više do kraja svoja.

Ovo pišem iz budućnosti i neka tako bude i shvaćeno. Doduše, kod vas na Zemlji sada je dvije tisuće i neka. Živite u lokalnim predodžbama, klonirali ste ovcu i niste raskrstili s Bogom. Za razliku od vas, kod nas Einsteina ne uče ni u prvom razredu, jer se zakrivljenost prostora i vremena vidi prostim okom. Ona je očevidnost baš kao i gravitacija, kojom već donekle i upravljamo. Pa i ljude smo odavno klonirali. Imamo na stotine kampova u kojima ispitujeemo i usavršavamo taj proizvod. Usput, iskustvo pokazuje da u tom području postoje neizmjerne mogućnosti. Ali to su ipak samo sporedni dometi.

Prava znanstvena revolucija dogodila se prije nekoliko godina i o tome zapravo želim izvijestiti. Naravno, svjestan sam da je lakše o tome govoriti nego te događaje shvatiti. Zato ću početi od trenutka kad

se kod nas postavilo pitanje svih pitanja: Postoje li u svemiru *Dobro i Zlo*? I dalje: zanemarimo Zemlju (ona je specijalni slučaj) i zapitajmo se: Kako je s time u galaksijama, od kojih one manje sadrže više milijardi zvijezda, a one veće i po stotinu milijardi? Kako je, dakle, s *Dobrom i Zlom* u tim neizmjernim prostranstvima, u tih 99,999999999999999999999999... posto svijeta u kojemu živimo?

Napokon, svako Božje djelo moralno je legitimirano. Bog je stvorio svijet i čovjeka iz ljubavi, a ne da se naslađuje njihovim nevoljama i podvizima Sotone. I kako god bili griješni, i svijet i čovjek u osnovi su dobri. Svevišnji se ne vara u svojem stvaralačkom naumu. No vrijedi li to isto i za svemir? Ako vrijedi, gdje su nositelji ćudoređa? I je li Veliki prasak prvi moralni čin koji je Svevišnji poduzeo? I s kakvom svrhom?

Ako priznamo da *Dobro* u svemiru postoji i da je ono, ovako ili onako, istoznačno s beskrajnošću i bezvremenošću, što je sa *Zlom*? Gdje je on ili ono? Je li to gravitacija, ili antigravitacija. Ili možda Euklid koji jednostavno ne funkcionira u galaktičkim prostranstvima?

Naši najveći umovi nisu našli odgovor na ta i slična pitanja. Nisu pronašli ni neko inteligentno biće sposobno za *sensus moralis*. Što se nas samih tiče, mi smo, kao što je poznato, ovamo došli sa Zemlje i neka smo vrst svemirskih emigranata, pa se ne računamo u izvanze-

maljsku inteligenciju. Dakle koje su konzekvencije toga poražavajućeg zaključka?

Evo ih: ljudski um nitko nema pravo ograničavati, a pogotovo ne kategorijama koje pripadaju zaostalim vremenima! Najviše što se može dopustiti mogla bi biti tvrdnja da je Bog stvorio svemir, proizveo Veliki prasak, ali bez ikakve moralne nakane. Naprosto mu je tako došlo. I zato ga ne brine što se događa i što će se na kraju dogoditi. To je na svoj način dokazao i eksperiment koji se sastojao u tome da se više ne kloniraju ljudi, nego STRASTI! Ono olujno u čovjeku, tašto i ego-centrično, ono bez čega ne bi bilo ni bijesnog Ahileja. Dakle timotičke »vrline«. One koje brišu granice između dopuštenog i mogućeg. One koje više nego ikakve humanističke ideje obogotvoruju čovjeka i čine ga vladarom galaktika.

Prvi su rezultati fantastični! Kompliciran postupak kloniranja ljudi zamijenjen je takoreći *principom vakcinacije*. Dovoljno je djeci ubrizgati određenu dozu *klonirajućeg seruma* i cijeli naraštaj postaje ravan bogovima. Nekoliko takvih smo i snimili! Evo, šaljem njihovu fotografiju. Neka vas suncobran na slici ne zbuni. On je tu zbog nostalgije, jer su neki od nas prestari za serum, pa na stvari gledaju ponešto sentimentalno. Vidite li onoga u sredini? On je još beba, ali već ima pogled lukavog stogodišnjaka! I zbog toga je proglašen djetetom godine. A onaj desni, praktično bez lica, ali s nevjero-

jatno izražajnim ušima, nešto je stariji i već guverner jedne manje galaksije! Fantastično! Zar ne?

Eto, toliko u najkraćim crtama o najvažnijem. I neka vas ne rastuži to što o tim stvarima zasad samo slušate. Svemir je jedan i ono što je danas *in* ovdje, sutra, ili preksutra, bit će i kod vas. Bok. I neka vas Svemir čuva!

Tetak je živio na Savici. U maloj kućici s lijepom i njegovanom okućnicom. Ispred kućice crvene ruže, a iza mali voćnjak i brajda s groždem. Ipak, najviše je volio violinu. Bio je samouk, a to nije bila mala stvar. Doduše, nije to bilo simfonijsko sviranje, ali je ipak bilo sviranje na violini! I svatko tko bi došao na Savicu bio je počašćen tim njegovim umijećem. Ozbiljan, s puno zamaha i s nekom pritajenom bogobojaznošću, gudio je ukopan u maloj sobi iza velikog stola za goste. Njegova žena – teta *žene pred ogledalom* – lomila je prste i tiho zaklinjala: – Franjo, nemoj gnjaviti ljude! – Ali on nije gnjavio, on je samo svirao na violini! Onako malen i okrugao, s izrazom lica koje sanja.

– Jesi li ikada čula tetka kako pjeva? – zapitao je *arhitekt*, susprežući se da ne prasne u smijeh. Smrtno se uozbilji i počne pjevušiti *Potočić maleni*. Pogrešno

naglašavajući riječi i trudeći se da proizvede napadni umjetnički dojam. Prasne u smijeh, pokuša ponovno, pa daveći se, prostenje: – A ovaj dio... zajaukne i uhvati se za trbuh. Za koji tren se malo smiri, pa ponovno započne s imitacijom, prasne ponovno i zajauče. *Ona* ga prati u stopu, pa kad više ne može izdržati, zavapi: – Nemoj, nemoj više, umrijet ću! – Ali pomoći nema. Kao da su začarani. Čim se malo smire, *arhitekt* nastavlja s *Potočićem malenim*, *ona* zapomaže, a *mansarda* se trese od zvukova koje nikakva onomatopeja ne može dočarati. *Žena pred ogledalom* s čuđenjem ih gleda, a oni još grohotnije urlaju. Pogled na njezinu zblenutost djeluje kao ulje na vatru. Ne, ne smiju se ko ljudi, smiju se ko sumanuti! Povezani nekim nevidljivim koncima, kao članovi tajnog bratstva što razmjenjuju krv i zavjete. *Ona* na neki

šašav način postaje on, a *arhitekt* se jednako šašavo reflektira u vlastitoj kćeri. Transfer skriven u pretincu duše što ga otvara isti ključ.

Svemu je kriva violina. *Ona* je u tetku istodobno izazivala ponos i čuđenje. Zato je davao sve od sebe. I kad je svirao i kad je pjevao. Za njega to nije bila zabava, ili hobi. To je bila molitva. Emfatičan uzlet u nebeske visine glazbenih sfera! Tetak je bio umjetnik na svoj način: svakom tonu, svakoj riječi dodavao je nešto svoje, neko posebno značenje, neizrecivo ali čujno i dramatično.

Arhitekt ga je uvijek pažljivo slušao i dostojanstveno izdržao predstavu do kraja. Obvezno dodajući: – Svaka čast! – pa zapjevao *Cuore ingrato* i otišao. Ali ga se na neki način dojmila ta tetkova svetačka manira, ta muka koju je celebrirao. Za *arhitekta* je sve, pa i umjetnost, bila samo igra. Dobra ako je zabavna, loša ako je dosadna. Oponašati tetka bilo je zabavno, kao svojevrсни trač iz *kajdanke*. Roden u *mansardi* u trenucima vedrine. Ili u *fordu*, koji je već deset godina bio najbolji auto na svijetu i koji *arhitekt* ne bi dao ni za novi *mercedes*. Njih dvoje, uz upaljeni radio, ne obazirući se na vrijeme. A kad bi taj razuzdani *Homer* zamro, *arhitekt* bi tiho zapjevao *Una furtiva lagrima*. A kći ga je slušala zatvorenih očiju.

Samo kiša, ako bi pala, mogla je skrenuti pozornost s te ezoterije. Nebeska, bez pretenzije, na krovu i haubi automobila, u ritmu i tonu kakav nikakva mimeza ne može ponoviti. S nešto sjete i zapretane nade kao u *Mamma che vino...* Tada bi sjedili i šutjeli iza zamagljenih stakala. Otac i kći, svatko u svojem svijetu.

Kakva smisla ima umjetnost? Hm, hm, hm. Neki kažu da nema pogrešnih pitanja, nego samo krivih odgovora. Dakle, što bi bio odgovor na to pitanje? Hm, hm, hm. Doduše, povijest poetike (estetike) prepuna je najrazličitijih solucija: od gnoseoloških do *l'art pour l'arta*.

Ali svijet je, hvala bogu, *brod luđaka*, pa na njemu putuje i profesor engleske književnosti s Manchesterskog sveučilišta, Terry Eagleton. On tvrdi upravo suprotno. Problem, gospodo, nije u odgovorima, nego u pogrešnim pitanjima! Ako je krivo pitanje, i život ispadne kriv! Jer kriva pitanja izlude čovjeka, dok ga ispravna čine neranjivim. Štoviše, kriva te uzdrmaju, polariziraju i zbune, a ispravna ti daju tlo pod nogama, znanje, oslonac i obrazovanje. O tome je čovjek napisao i cijelu knjigu (nekih 130 stranica). I pobrao ovacije kritičara.

Na primjer, ako pitaš: Kada će se sunce ugastiti?, ne činiš samo filozofsku pogrešku kategorijalne naravi. To je isto kao da si pitao koliko je osjećaja potrebno da bi se zaustavio kamion. Još je blesavije ako pitaš: Što je smisao života? To je (filološki!) isto kao da pitaš što je značenje riječi »noć«. Hm, hm, hm.

Budimo dobri pa pretpostavimo da imamo odgovore na sva moguća znanstvena pitanja. Bi li to imalo ikakvo značenje za našu pojedinačnu egzistenciju? Za ljubav, materijalnu sigurnost,

za naše socijalne odnose, želje i sl.? Naravno da ne bi! Usprkos svoj toj znanstvenoj mudrosti ostalo bi ono što se tako lijepo zove – naši životni problemi.

No sada dolazi obrat. Ako sam, recimo, riješio sve svoje životne probleme – od ljubavi do krova nad glavom, od realizacije svojih talenata i sposobnosti do socijalnih relacija, e, tek tada ne bi bilo krivo pitanje o smislu života. Zašto? Pa zato što bi bilo suvišno! Paradoks i ljepota u istom trenutku, zar ne!?

Hm, hm, hm. Bismo li, dakle, mogli reći: Tek kad slikar naslika sliku i kad je promatrač vidi, dakle, kad je proces stvaranja dovršen (sa svom svojom emocionalnom i doživljajnom lepezom) i kad je dovršen proces recepcije, dakle tek tada pitanje o smislu umjetnosti (slikarstva) ne bi bilo pogrešno? Da, ali bi bilo suvišno!

Otprilike u ovom smislu: slikar ne slika zato što traži odgovor na pitanje o smislu umjetnosti, baš kao što ni promatrač ne uživa u slici zato što se to isto pita. Jer ni mi ne rješavamo svoje egzistencijalne probleme zato što se pitamo o smislu života, nego upravo obrnuto.

Umjetnost kao puka egzistencija? Nije li to malo prekratko? A gdje su ljudi posebnog kova? Izumrli u 19. stoljeću (uz iznimke u 20.)? Umjetnost kao smisao života, ah, kako to gordo zvuči? I u vremenima kada više nema dominantnih trendova i stilova, kada je umjetnost spala na subkulturnu razinu? Bezbrojni rukavci rijeke koja je izgubila maticu?

Napokon, slikaju li ljudi zato što su slikari, ili zato što se pitaju zbog čega su slikari? Nemam odgovor na to pitanje, ali poznajem slikare koji bi naprosto umrli kad ne bi slikali. I one koji bi se loše osjećali bez tih slikara. Nije li to dovoljno da se riješi dio naših životnih problema? Pa i u vremenu kad je besmrtnost svedena na izreske iz novina?

Kad dan zamire na plavom horizontu, a ulična rasvjeta tom prizoru doda rumenilo, Zagreb se čini kao kakav zakristaljeni grad. De Chirikovski odsutan i hladan. I bolan za ljubavnike. One nesretne, jer sretnih ljubavnika nema. Ako ne umiru kao Romeo i Julija, umire njihova ljubav. Prije ili poslije. Poput svijeće. Nepotrebne za dana i s rokom trajanja noću. Plamičak sreće u ozračju programiranog rastanka?

Jednog takvog dana *mladić s grčkim nosom* došao je u posjet susjedu, u njegov komad *mansarde*. Pomalo bučno, kako to već čine studenti koji se bave biznisom. Imao je farmu kokoši i studirao ekonomiju. Sjedio je u polumračnoj sobi kad ga je *ona* ugledala. Njegov grčki profil: ravni nos, kao preslikan s kakve amfore, bade-maste oči i puna usta. I nadasve bijeli i nasmijani zubi. Bila je u petnaestoj ili šesnaestoj. Dovoljno mlada da

ne izazove sumnju i dovoljno melankolična da je općini ta odrasla ljepota. Muževnost u proporcijama. Preslikana iz snova, plošna i bez suvišnih tereta. *Mladić s grčkim nosom* nije trebao nikada više ni ustati iz fotelje, ili bilo što reći, učiniti. Dovoljno je da sjedi i da plavičasta refleksija umirućeg dana obrubi njegov profil. Jer ako je ikada Amor nekoga pogodio strijelom, onda je pogodio nju. Ravno u srce. Ah kako je slatko krvarila, a njegovo ime izgovarala tiho i urotnički. Danima ga je čekala, strepila hoće li ponovno čuti buku na stubištu, korake što se približavaju *mansardi*. Nikada ga nije odmjerila cijelog, od glave do pete. Samo je gledala tu grčku glavu i te bademaste oči. Bez daha, snishodljivo, kao da se pokorava kakvoj kozmičkoj sili. Nije razabirala riječi kad je razgovarao s prijateljem, ili njegovom ženom, nije

primjećivala njegovo provincijalno razmetanje. Gledala ga je srcem. I čekala da joj uzvрати pogled, da neki znak, pokaže da razaznaje tajnu. Da prihvaća tu estetiziranu ljubav, da je uzvraća, da je spreman na zavjet i vječnu vjernost. Noćima nije spavala, danima se nije smijala, bila je poput nesretnice koja svoju tugu ne bi mijenjala ni za kakvu vedrinu. Ah, kako ljepota može žalostiti! Pogotovo jednu djevojčicu! Ah, kako je sreća nedostižna kad je iscertana u profilu živog i odraslog muškarca. Koji ima svoju ekonomiju, svoje kokoši i svoje žene. A ova mala? Lijepa je, ali nekako odveć sjetna. I svakako mora narasti. Možda za koju godinu? Vidjet ćemo?

Izabire li ljubav čovjeka, ili čovjek ljubav? Pitanje je teško kao sama ljudska priroda. Ali je sigurno da se s tugom rađaju ljudi. Ne svi, ali neki svakako. S njom žive i umiru. Ona je dio njihova srca, pa zato tako i ljube. Ili uopće ne ljube. – *Slatka tugo, obuzmi me, da me ne svlada vedrina, jer bih mogla umrijeti od praznine!*

Mnogo godina kasnije srela ga je u ulici. Prijatelj mu se odavno odselio, ona je imala dečka koji ju je volio. Pozvao ju je na kavu, prvi put su razgovarali, stajali blizu jedno drugome. Činio joj se strancem, ali istodobno i dijelom njezine nutrine. Poput neke čudesne praznine što ispunjava čovjeka, pritišće ga poput mramorne ploče, ali ploče koje zapravo nema i nikad nije ni bilo. Je li moguće da praznina može biti tako materijalna? I da je nosiš tolike godine? Kao krv u žilama, što kola tvojim bićem i ne pušta te? Osobito kad rumenilo uličnih lampi oboji plavičasti horizont u smiraj dana?

Te je večeri kasno došla kući. I plakala cijelu noć. Ujutro je popila kavu, a onda nazvala svojega dečka: – Bok, ništa osobito, samo sam ti htjela reći da te puno volim i da si moja jedina ljubav. – Rumeno joj oblijede obraze, a pogled odluta kroz prozor *mansarde*. Iznad krovova kuća i tirkiznih vrhova Zagrebačke gore.

Dva golfa, na razmaku od nekih stotinjak metara. Crveni, parkiran bliže ulazu, ali ne preblizu. Kojih pedesetak metara desno. Bijeli, lijevo iza njega. Svaki dan su tu. Na zadatku. Bilježe, ali se ne skrivaju.

Jedanaest je ujutro. Mlađi čovjek, u Bossovu odijelu i s tonzurom što se blago nazire, približava se ulazu. Brzo baci pogled na jednu, pa na dugu stranu. Na terasi kafića, tik do ulaza, primijeti nekoliko muškaraca za stolom. I jednu ženu kako telefonira dva stola dalje. Uđe i preskače po dvije stube, do prvog kata. Oni dolje ga prepoznaju: – Vidi ovog što ulazi! To ti je... – Je, je – odgovori drugi i doda: – Svi su oni isti!

Čovjek s tonzurom pozvoni na vrata i upita: – Je li tu? – Žena srednjih godina kimne glavom, a on nečujno uđe. Preleti predsoblje i zakorači u kancelariju. Sjedne,

duboko udahne i izusti: – Sve je to istina! – *Onaj nasuprot* najprije ne reče ništa, a onda ispuhne: – Blijed si. I obriši čelo! – Jesi li ga dobro vidio? – upita *onaj iz bijelog golfa*. – Jesam! – odgovori *crveni* i doda: – Da, to je on! – Nisam bio siguran, nekako mi se čini starijim – dometne *onaj iz bijelog golfa*. Zašuti i promijeni stanicu na radiju.

– Konobar, još jednu colu i dvije šlagirane – vikne *tip na terasi* i smijući se dobaci: – A za onog gore hladno pivo ako bude imao vremena. Ali ne na moj račun! Ha, ha, ha... – Tramvaj koji je krenuo sa stanice na uglu Maksimirske i Harambašićeve zazvoni dva-tri puta, začuje se sirena automobila, sve glasnije brektanje motora i glas konobara: – O. K., gospodo!

Žena srednjih godina otvori prozor, nagne se i pogleda desno, brzo ga zatvori i odgovori: – Da, još su tu. Na istom mjestu kao i jučer!

– Vidiš što rade! Svaki dan je tako. Ali ja se pravim da to ne primjećujem. Nikad ne prilazim prozoru da bih provjerio jesu li još tu. Nikaaad! Mislim da ih to deprimira. Vide to po meni kad dolazim i odlazim. Jednostavno se ne osvrćem. U početku sam to radio intuitivno, a sad namjerno – istrese *onaj nasuprot* i pogleda sugovornika ravno u oči. Čovjek s tonzurom se lecne, skrene pogled i izvadi rupčić koji prisloni na čelo. – Sranje! – procijedi. – Da, sranje – ponovi *onaj nasuprot* i

dometne: – Ali tu se ne može ništa. Možeš se jedino praviti da te se to ne tiče.

– Ne znam, ali ovo je najgore od svega. Imaju papire! – gotovo zajauče *čovjek s tonzurom*. Ponovno obriše znoj i dometne: – Strpat će me...! – Ne vjerujem! – presječe *onaj nasuprot*. – Već bi to učinili da su htjeli... – Začuje se zvono. *Čovjek s tonzurom* približedi, a onaj drugi zastane. Hitri koraci se približe vratima, nekoliko nerazgovijetnih rečenica i povik: – Poštar! Paket za vas! Od knjižara, neprodane...

– Vidiš, ništa strašno! – ispali *onaj nasuprot*. I doda: – Živci, živci su najvažniji. – *Čovjek s tonzurom* ustane, pruži ruku i izade. Proleti pokraj terase i uhvati nekoliko taktova Gibonijeve...

– Pravi se da ih ne vidiš, kad izlaziš! – vikne *onaj nasuprot*. Dohvati olovku i zapiše u mali ofucani rokovnik: – Nema gore stvari od one koju si *čovjek...* zastane, odloži olovku i ustane. Protegne se, a do njega dopre uzrujani – Aaah! – i udarac čaše o pod. – Ma, zatvorite taj prozor – vikne *onaj nasuprot* – još će vas vidjeti!

– Neće! Samo sam istresla krpu. Ove čistačice nikad ne obrišu...

Ogimi je mjesto na Pacifiku s prekrasnim bijelim plažama i kosookim stanovnicima. Za njega bi malo tko znao da tamošnji ljudi nisu najdugovječniji na svijetu. Kad netko umre u osamdesetj, oplakuju ga kao što kod nas oplakuju djecu. Zalasci sunca su prekrasni, ali je jutro najčarobniji dio dana. Možda i zato što svi ustaju u manje-više isto vrijeme i prije negoli popiju čaj, vježbaju desetak minuta. Jutarnja gimnastika, s istočnjačkom finoćom. Uglavnom istezanje i ravnoteža duše.

Sumiko Tairo, sa svojih devedeset i nešto, također ustaje rano, gimnasticira i, kao i druge žene, odlazi u polje. Radi do iza podneva, vraća se kući, pojede nešto lagano i obavi uobičajene kućne poslove. U četiri poslije podne već je na partiji *criketa*. Igra za tamošnji ženski tim. Predano, kako je to već u naravi žena. Katkad navečer ode i na ples. Tada je obuzme nostalgija

za mužem. Umro je prije koju godinu, prilično mlad, u kasnim osamdesetim. Mnogi vjeruju da se nešto tajanstveno dogodilo, jer je gospodin Tairo živio na isti način kao i ostali u Ogimiju. Pio je čajeve za čišćenje jetre, kupao se u termalnim bazenima u kojima se čovjek čisti od svih loših energija i jeo puno raznovrsnog povrća. Naravno, i on je igrao *criket*, samo za mušku ekipu i jednako, kao i ostali, živio u harmoničnim odnosima sa sumještanima i okolinom. Vedar, tih i ljubazan, takav je bio gospodin Tairo!

Umro je nekako u vrijeme kada je Ogimi postao hit u svjetskim medijima. Novinari su odlazili u tu meku dugovječnosti, tražeći eliksir života. Ali osim čarobnih jutara i tri tisuće ljudi koji u zoru gimnasticiraju, nisu pro našli ništa osobito. Otkrili su, doduše, da tamošnji žitelji četiri puta rjeđe obolijevaju od raka pluća i raka prostate nego, recimo, Amerikanci, da pet puta manje obolijevaju od infarkta srca i da imaju šest puta veće šanse da dožive stotu nego bilo koja druga skupina ljudi na svijetu. Sve u svemu zanimljivo, ali ne i senzacionalno. I možda bi sve i bilo brzo zaboravljeno da najumnijim svjetskim vodama nije upala u oči ova strašna činjenica: da u Ogimiju, na samo tri tisuće ljudi, ima na stotine onih koji su prevalili devedesetu ili stotu, a da se godišnje rađa samo dvadeset beba! Ponavljam: samo dvadeset beba!

– Užas! Tko će to financirati! – grmjeli su umovi.
– Tu raspojasanu starost! Te igrače *criketa* koji jedno-

stavno ne kane umrijeti! Pa da!... I što ako ta zaraza pohara zapadni svijet? Da, zaraza!... Dvadeset beba na toliko staraca koji se ne daju, koji rade i idu na ples! Užas!

Možda je milost Božja htjela da je gospodin Tairo umro iznenada i bez vidljivog razloga. Zbog poruke? Samoprijegora? Način da upozori ostale?... No ništa se nije dogodilo, ništa promijenilo. I dalje se rađalo dvadeset beba na godinu i slabo umiralo. Sve do onog jutra kad je Sumiko Taira, nakon gimnastike, krenula u polje i na pučini, tamo gdje se spajaju nebo i more, ugledala crnu crtu. Kad je iza podneva pošla kući, crna crta se prilično približila i ona je mogla razaznati ratne brodove. Oplovili su otok, digli teške topovske cijevi i drugi dan u zoru, baš u vrijeme gimnastike, počeli bljuvati smrtonosnu vatru. Ogimi se pretvorio u dim i plamen. Nakon svaka četiri sata vatra je prestajala, a bespilotne letjelice nadlijetale mjesto. Ako su snimile nešto živo, ili samo posumnjale da bi još moglo biti života, *zapovjednik združenih snaga naprednih država* zповјedio bi nova četiri sata topničke vatre. Tek treći dan, negdje u rano popodne, bilo je izvjesno da je apsolutno sve mrtvo. *Zapovjednik združenih snaga naprednih država* pozvao je svojega časnika za vezu i kratko mu izdikтираo: – Javite centrali da je kuga iskorijenjena! – Onda je pozvao ratnog izvjestitelja – proslavljenog dobitnika Pulitzera – i dao se fotografirati s leđima i krmom okrenutim prema Ogimiju! Fotografija je obišla svijet,

a njegove uvis podignute ruke postale simbol nepobjedivosti pravde. – *Nitko neće ugrožavati naše vrijednosti* – stajalo je ispod fotografije. Naslovi su bili različiti:

Čovječanstvo spašeno!, Svijet je opet siguran!, Spriječena opaka zaraza... A jedne ugledne novine čak su objavile: Pobjeda slobode i libida!

Nekoliko važnih uvodnih napomena. Pamćenje je uvijek i neka vrst *mentalne prerađivačke industrije*. Koliko god mozak bio vješt u snimanju, *kadar* je ograničen širom objektivna. Na taj način svaka zapamćena činjenica, ili događaj, dobiva subjektivnu boju. Kao istrgnuti cvijet s livade. Staviš ga u vazu i on je mrtva priroda. A na livadi, taj je isti cvijet živ. Ne zato što je ukopan u zemlju iz koje raste i dobiva sve što mu je potrebno, nego zbog okružja – ostalih cvjetova, travaka, drača, sunaca i kiše. U vazi – čak i pod pretpostavkom da mu priznamo život (na određeno vrijeme) – taj je cvijet nešto drugo. Bez dodira s prirodnim ambijentom, *transformiran* je u novu stvarnost. Tako je i s činjenicama u našem pamćenju. Zapamćene (ili *mentalno prerađene*) one su nešto drugo od onoga što su bile u svojem prirodnom okružju. Zato se nikada ne mogu ispričovijedati stvari kakve su uistinu bile ili kakve su se uistinu dogodile...

...Čovjek s tonzurom sjedi u svojoj vili negdje u sjevernom dijelu Zagreba i znoji se baš kao i dan prije. Jedino ne sluša Gibonnija (točnije, ni onih nekoliko sekundi). Ili nije tako? Možda se nije znojio ta tri dana (uključujući i onaj koji se ovdje ne spominje)? Ili to znojenje nije uzrokovano onime što se promatraču čini? Pa nije ni vrijedno pažnje?...

Ali ako se uistinu znojio ta tri dana, i ako se znojio zbog razloga u koje nepristrani promatrač s pravom smije vjerovati, onda je doista u nevolji. A u nevolji je jer su i drugi u nevolji. Oni s kojima je povezan na način zbog kojega danas sjedi u svojoj vili. Ovo »zbog« nije ispravno upotrijebljen prilog, ali je tu ipak iz opravdanog razloga: da unese malo nejasnoće u pripovijedanje. Ili drukčije rečeno: pristojan će čovjek uvijek radije reći da mu se nešto »čini« nego tvrditi da je to »100 posto«. Ili malo zamagliti stvar. Na primjer: ako kažeš da »čovjek ima sjajnu budućnost«, govoriš nešto o čemu nemaš pojma. Što ako ga pogazi auto? Ako se teško razboli, ako ne bude imao onaj minimum sreće bez kojeg nema »sjajne budućnosti«? Ali ako kažeš »to je čovjek čija je budućnost njegova prošlost«, nisi rekao ništa (osim možda besmislicu), no svi će se truditi da proniknu u tu *duboku* misao.

U svakom slučaju, *čovjek s tonzurom* gledao je vijesti i vidio dvoje dobro poznatih ljudi... Vodili su ih... iz razloga zbog kojeg se znojio ta tri dana, ako se zbog toga uopće znojio. Na trenutak pomisli da bi i njega... da su imali

takvu namjeru. Pa ne će ga valjda... kao drugoligaša!?... Znači li to da je spašen?... Ali što ako je sve to taktika, neka vrst rituala u nastavcima?... Dva puta protrlja dlanovima koljena (ili dlanove o koljena?), udahne i ispuhne zrak, pa pomisli kako možda sve to sanja. *Onaj s jakim i tamnim podočnjacima* toliko je društveno... da je sve to možda fantazmagorija? – Pa tko bi to mogao učiniti? Njegovi?... Ali zašto? Još je nedavno s njima... Osim toga, on bi se mogao... I to gadno... Dakle?

Vrati se u stvarnost i razabere nešto u smislu »...vrlo problematično zdravstveno stanje... njegov odvjetnik opovrgava...« Protrlja koljena (ili obrnuto), ustane i ode u kuhinju. Izvadi kristalnu čašu i natoči hladnu mineralnu. Podigne je prema ustima, brzo odloži i odjuri u dnevni boravak. Ali uhvati samo »...nije htio komentirati...« – Tko neće komentirati? – upita se u mislima. – I zašto?... Što to ima značiti?... Govna, govna su to koja ne shvaćaju kakvo je vrijeme... sad je lako... ali onda...

Otvori prozor i udahne malo zraka. U sobu uleti zima, ako je tada usitinu bila zima. Ili možda rano proljeće što je mirisalo na zumbule posadene negdje uz rub travnjaka?... Brzo se vrati natrag, sjedne u bijelu kockastu fotelju od najfinijeg *boksa* i izvadi mobitel. Na zaslonu ugleda datum i pomisli: – Tko bi rekao da će ova godina bit takva!? – Ponovi to i osjeti neko pritajeno zadovoljstvo. Ili rezignaciju? Smirujuću poput apaurina? Začudi se i odjednom se sjeti da nije popio vodu...

Ovo nije baš originalna misao, ali ima pobornike. Dakle: svako vrijeme ima svoje barbare, ali današnji barbari imaju svoje vrijeme. Mjesto za malo duha i kulture odavno je svedeno na prostore u *žutim kućama*. To je, naravno, stav onih koji su osuđeni na umiranje. Jer samo se takvi zamaraju općečovječanskim mislima. Samo njima metafizika nešto znači. Samo oni pitaju ima li umjetnost još kakva smisla! Samo su oni puni sjete i nekakvog izumrlog *spleena*. Samo oni misle da bi svijet trebao pripadati njima i da je planetarna nepravda što to više nije tako. Samo se oni istinski zgražaju nad *duhom* vremena. I samo su oni jalni živima, jer znaju da su već odavno mrtvi.

A barbari? Njima se fućka. Oni su puni života i optimizma. Oni ne postavljaju pitanja i ne brinu se o konzekvencijama. Oni uzimaju i ne pitaju za cijenu. Oni su bez

kompleksa i srama. Njih se ne tiče ništa što ne odgovara njihovu ukusu i potrebama. I ne cijene nikoga osim sebe. Mjera njihova života je sam život. Dok traje i dok daje. Poslije neka drugi razmišljaju. Inak je sve relativno. Pošten si dok te ne zatvore, pametan dok imaš više od ušljivog akademika. Kakve veze ima ako loše govoriš i materinski jezik? Glavno je da te razumiju. A još je važnije da razumiješ samoga sebe. Ukus? Obrazovanje? Kultura? Sve je to lijepo, ali nebitno. Puteve današnjice ne utabavaju *kulturtregeri*, nego trgovci i bankari. Svi ostali su u njihovoj službi. Usput, zar najbolja umjetnička djela današnjice ne krasi upravo urede banaka?

Ključna razlika između barbara i kultiviranih *starosjedilaca* je u tome što barbari imaju stotruko veću šansu da prežive. To je kao s dinosaurima. Ništa im nije pomogla ni snaga, ni veličina. Jednostavno su nestali, kao što nestaje zaboravljena misao. I možemo se zgražati koliko hoćemo, možemo se pozivati na *povijesnu entelehiju*, ali sve su to trice i kućine. Ostat će barbari, sa svojim nemuštim jezikom, svojim bestselerima i svojim damama u krznima. Ostat će u inat svijetu, jer oni jedino i jesu svijet. Dovoljno vitalni i intelektualno naivni, i dovoljno sirovi i nepopustljivi. Njihovo je kraljevstvo zemaljsko, usprkos Kantu i Hegelu. Oni ne će čitati ni Chosera, ni Dantea, ni Cervantesa, ni Bellowa... Njihova su literatura novine, a televizija njihovo kazalište. Oni će možda sagraditi most do Mjeseca, ali se ne će pitati *zašto bitak jest, a nebitak nije*.

Može li se voljeti čovjeka u svijetu u kojem postoje samo ljudi? Pitanje zvuči blesavo, no ako ga malo preformuliramo, možda i nije tako glupo. *Dakle, u svijetu u kojemu ima ljudi, ali nema čovjeka, što je s ljubavlju?* Treba li duha za takvo pitanje, ili je dovoljno biti dekadentan? Kultura je po definiciji neka vrst dekadencije. Nizbrdica za vitalne snage života. Osvajači nikada nisu u dvojbi. Oni idu do cilja, jer je cilj odgovor na sva pitanja. Pa i na to – *Čemu kultura?* U konačnici zato da završi pod nogama osvajača? Novih ili starih barbara? Svejedno.

I što će se dogoditi ako jednog dana čovjek postane čudovište virtualne stvarnosti? Ništa! Jer će biti u većini. Zar to nije konačni trijumf demokracije? Koga ima više, neka njegov bude i svijet. A onaj tko još zna koju latinsku sentenciju ili kakvu starogrčku riječ, neka se srami svoje suvišnosti! Napokon, nije li civilizacija koja postavlja pitanja, civilizacija dosadnjakovića i zanovijetala? A civilizacija koja ne traži odgovore, civilizacija vitalnih, sretnih i snažnih? Pogotovo ako se zna da je sve relativno, pa i sreća. Kakva smisla ima tražiti smisao, ako je smisao sam život? Takav kakav jest.

Pa i barbari i barbarstvo, samo su relativni pojmovi. U odnosu na koga? Na intelektualne dinosaure? Na one koji su osuđeni na izumiranje? Čemu pisati, čemu slikati, ako nije za zabavu? Za one koji ostaju? Za barbаре? Kakva je svrha truditi se oko genijalnosti, kad je ne će

imati tko potvrditi? Ta velika djela nisu stvorena zbog ekshibicionizma. Pa ni zbog nasušne potrebe da netko iz sebe istisne iskru božanskog uma. Ona su stvorena radi divljenja! Zbog vjere u one koji će ih čitati, slušati, gledati. Bi li Joyce ikada napisao *Uliksa* da nije vjerovao da će barem nekolicina u Europi pročitati njegov roman i razumjeti o čemu to snatri gospodin Bloom?

Dakle čemu slikati u ovo barbarsko vrijeme? Čemu pisati? Napokon, čemu sva ta pitanja?

Dame i gospodo, dragi prijatelji! Drago mi je da ste tu i da sami možete prosuditi o kakvu se djelu radi. Ono je rezultat... Čega? U tome i jest problem! Možemo govoriti o tehnici, potezu, pa čak i o fakturi. Možemo cijelu stvar smjestiti u *kunsthistoričarski* kontekst, pitati o značenju... Što nam djelo govori ako poznajemo autora, a što ako ga ne poznajemo? Treba li nam govoriti isto? Ako ne treba, zašto?

Pretpostavimo da o autoru ne znamo ništa. Rodio se prije nas, ali ni to ne znamo. Je li bio muško ili žensko? Ni to ne znamo. Obrazovan, neobrazovan, likovno školovan? Ni to ne znamo. Nema izvješća o njemu/njoj. Pred nama su samo ti crteži! A možda živi tu, među nama, toliko samozatajno da s pravom smatramo da ne pripada našoj generaciji. Jednostavno ga nema. Samo ti vrazji crteži! Što nam oni govore? Trebaju li nam išta

govoriti? Zar nije dovoljno da nam se sviđaju ili ne sviđaju? Ali što ako je nacrtao mene, ako je nacrtao moju ženu, susjede, cijelu moju generaciju? Ne bih li o tome morao nešto znati?

Uzmimo da je to svijet koji me se ne tiče. S kojim nemam ništa, koji ne poznajem i za koji nemam puno živaca. Kako ću gledati na te crteže? Pa reći ću da su zanimljivi, ali mi se osobito ne sviđaju. Nekako su rudimentarni. Da *rudimentarni!* Možda potez pera nije loš, osjećaj za kompoziciju također, neki detalji također, pa igra svjetla i sjene, dinamika, gesta. Ali sve u svemu, to mi nije nešto osobito. Dobro, vidio sam i neke *suhe igle*, kojih tu nema, a koje je autor/autorica napravio/la dosta ranije. Djeluju pomalo starinski i podsjećaju na prave majstore crteža. No i tamo je sve nekako deformirano, neka teško shvatljiva ironija, ili možda suspregnuta seksualnost?... Tako je! To bi moglo biti! Autor/autorica ima problema s libidom! Ili je preslab, ili previše pod kontrolom. Sublimacija bez kompenzacije! Ili su možda sami crteži taj ispušni ventil, to pomirenje sa samim sobom? Preko onog drugog? Zrcalo ljubavnika/ljubavnice! Možda me baš on takvu vidi? Senzualnu, zamišljenu poput sfinge, ali nekako raskuhanu, razlivenu... pa se zbog toga...

...Čovjek ne može pobjeći od samoga sebe, pa se sve to donekle vidi i na ovim crtežima. Nema dvojbe da je tu riječ o eksplicitnoj polemici s vlastitom seksual-

nošću. O problematizaciji libida u vrijeme u kojem se seksualnost otela svakoj (moralnoj?) kontroli. Otuda i ta imanentna agresivnost. Vidi: vrti je oko malog prsta kao da je želi baciti daleko od sebe! Nema ljubavi poslije *ljubavi*, samo trijumf muževnosti. Tamo gdje je libido bog, ljubav nije čak ni sluškinja. Pogledaj te organe! Animalnih dimenzija, u potpunom skladu s licima vlasnika. Ali što se to mene tiče! To nije moj svijet. Ja to vidim drukčije. Crteži su zanimljivi, u najmanju ruku neobični, ali zašto bih ih trebao imati na zidu? U dnevnom boravku na primjer? Što bi ljudi mislili o meni? Moja djeca, prijatelji? Dobro, žena zna da nemam predrasuda, ali nije stvar u tome. Umjetnost nešto govori, zar ne? Ili je to pomalo primitivno shvaćanje? Pa nisu to postaje Križnoga puta na crkvenim vitrajima! Umjetnost ne mora ništa značiti, ništa govoriti, ni na što pozivati, dovoljno je da je tu i da si po njoj ono što jesi...

...Životinje se ne smiju, a pogotovo nemaju smisao za autohumor. To je samo ljudska karakteristika. No ja bih se kladio da se moj pas smije. Vidio sam to toliko puta i nitko me ne može uvjeriti u suprotno. Ono što nikad nisam vidio, a ni čuo, jest to da bi životinje uživale u estetskim formama i oblicima (iako to Darwin tvrdi!). Umjetnost ih uopće ne pogada... Ta je digresija zapravo izraz nelagode. Ustvari ne znam što bih rekao. Malo mi smeta taj mrak oko autora. Otvara previše kontemplativnih mogućnosti. Kao kad bi netko donio fotografiju na kojoj se vidi polje omeđeno šumom iznad

koje se vidi zalazak sunca, i tražio od mene do opišem tamošnje klimatske prilike. A ja nemam pojma gdje je fotografija snimljena...

Zato ćemo, dame i gospodo, pretpostaviti da znamo tko je autor. Uzmimo da je riječ o ženi. Djetinjstvo je provela u snovima. Često je bila usamljena. Ali ne toliko zbog naravi koliko zbog okolnosti. Roditelji su je voljeli, ali to nisu uvijek stavljali u prvi plan, jer su prečesto bili zaokupljeni traženjem vlastite sreće. Ona je bila veoma senzibilna i čeznula za pažnjom i srodnom dušom. No bilo bi posve pogrešno iz toga izvući zaključak da je riječ o nekoj slaboj i preosjetljivoj duši. Naprotiv! Kao djevojčica imala je petlje izaći na dvoboj zbog dečka. Izazvala ju je cura iz razreda jer nije mogla podnijeti da *mali J.* nije zaljubljen u nju,

nego u konkurenticu. A konkurentica (naša autorica) pak – priznata kao *školska ljepotica za koju su se dečki otimali* – morala je braniti svoj status, a i svoju čast. Nije joj toliko bilo stalo do *malog J.* koliko se bojala da bi – ako odustane od tučnjave – mogla ispasti kukavica. Kad su došle iza škole, praćene navijačima jedne i druge strane, *školska ljepotica za koju su se dečki otimali* duboko udahne, stisne šaku i protivnicu opali po nosu. Ova zaurla, netko vikne:

– Krv! – i dvoboj je bio gotov.

U njezinu srcu, dakle, bilo je i vrele krvi. Ali u osnovi bila je više pasivna negoli aktivna, što donekle i jesu

odlike promatrača. No to promatranje nije bilo *gledanje kroz prozor*. Više kao traženje. Čega? E, to je sad prilično teško pitanje. Katkad se činilo da traži ljubav, ali ne običnu, svakodnevnu s kojom ljudi žive i umiru. Za nju je to značilo mnogo više, neku vrst fetiša. Uzvišenu i nedohvatljivu, katkad melankoličnu poput uspomena... Živi u Zagrebu. Tu je i rođena i možda zbog toga pomalo ksenofobična, ali na sasvim operetni i lokalni način...

Ne znam je li to dovoljno podataka? Možda bih trebao reći da ima snažan osjećaj za pravdu, mrzi nasilje i plače kad vidi nesretnu životinju. Katkad je svadljiva, nepopustljiva i nadasve subjektivna. I nitko je ne može razuvjeriti da ovaj svijet nije pomalo i pakao...

Dovoljno? Dakle, pogledajmo sada slike. Što nam govore? O svijetu bez ljubavi? O surovosti i nadutosti cijelog jednog naraštaja? Pardon, ima tu i nekoliko toplih i nježnih pasaža. Onaj zečić s blijedoplavim buketom ruža! I ona divlja svinja s bebom! Nije li to oličenje nečeg gotovo nadnaravnog? Kao da nije s ovoga svijeta. A opet jest. I kad promatraš onaj križ s luciferima, belzebubima i domaćim đavlima, imaš dojam da je sve oko tebe nekako smračeno. Da je izgubljena svaka nada. A onda bljesne to svjetlo u mraku! Kao iz galaksije srca...

Primitivna deskripcija? Može biti. Ali ako poznajemo autoricu, a rekli smo da je znamo, onda to otprilike od-

govara onomu što ona (možda?) vidi oko sebe. I zašto (možda?) *tako* crta. Ne samo *tako*, kad je riječ o sadržaju, nego i *tako* kad je riječ o *akribiji*. Vještina amo, vještina tamo, ali u konačnici sve se svodi... na što?

Ali ima još jedan *ali*. Što ako autoricu znamo, ali je ne znamo toliko dobro da bismo sa sigurnošću mogli zaključiti da ju je zaista vapaj... (ljubavni?)... doveo do tog *interpretativnog pesimizma*? Što ako u njoj ima i skrivenog mraka? Pa su crteži samo neka vrst *opredmećenog užasa vlastite duše*?...

...Dame i gospodo, ne znam što bih rekao. Pred vama su djela pa sudite sami. Mislim da je to i najpoštenije. Moje je mišljenje (inače) da je o svemu tome teško imati neko striktno mišljenje. Osim toga, ja se baš i ne razumijem u *kunsthistoriju*, a nisam ni profesionalni kritičar. Jedino što mogu reći jest to da u ovim crtežima susrećem one za koje mi se čini da sam ih negdje već vidio. A možda s njima i popio kavu. Ili se i u tome varam?...

Sipila je sitna i dosadna kiša. Dan ili dva, ali se činilo kao da traje cijelu vječnost. Lišće starih lipa već je palo s crnih grana i na pločniku je stvorilo smeđe-žutu kaljužu. Zrak je bio vlažan i prohladan. I nekako turoban. Kao i ljudi koji su se vukli pod svojim kišobranima. Uvijek je tako u to doba u sjevernom dijelu grada.

Možda *joj* je bilo sedamnaest-osamnaest godina. A *njemu* jedna godina više. Išli su Šubićevom, stisnuti pod malim iskrivljenim kišobranom. Prema mliječnom restoranu. Nekoj vrsti simbola toga vremena. Bilo ih je posvuda – jedan na Kvatriću, drugi u Draškovićevoj, odmah iza Jurišićeve, pa ovaj u Šubićevoj...Tu su se za mali novac jeli sir i vrhnje, ili neko varivo s komadićem mesa, pa kranjske kobasice sa senfom i, obvezno, palačinke. S obilnom porcijom štaub-šećera i marmelade. Nutele tada nije bilo, a da je i bilo, pitanje je bi li

pristajala uz ondašnji ukus. Uglavnom se jelo stojeći, brzo i koncentrirano. Bilo je i nešto stolova, ali su uvijek, ili gotovo uvijek, bili zauzeti. Mirisalo je na kuhinju i znoj zaposlenih i mrgodnih žena. Pa ipak, bile su to oaze zadovoljstva.

On je na sebi imao crno samtasto odijelo, izlizano na laktovima i koljenima, svijetlu (bijelu?) košulju i nekakav neobični rubac svezan oko vrata. Nije to bila ni kravata, ni leptir mašna, nego nekakav *njezin* izum: svileni girtl, crne boje s bijelim točkicama, svezan tako da izgleda poput malog buketa cvijeća. No dobro mu je pristajao. Doduše, cipele su bile šuplje na nekoliko mjesta pa je hodao na petama, djelujući zbog toga još neobičnije. *Ona* ga je držala čvrsto ispod ruke, voljela njegove sjetne oči, svijetlu kosu i športski razvijene ruke. Bili su neobični, ljudi su ih zapažali, ali se oni na to nisu osvrtni. Možda to nisu ni primjećivali. *On* je radio teške fizičke poslove i studirao, a *ona* slikala u *mansardi* i završavala srednju školu. Bili su zaokupljeni sobom, Aristotelovom *Poetikom* i sadašnjim trenutkom. Pogledom kroz neki prozor u prizemlju i slabo osvijetljenu sobu, maštajući da će jednog dana i sami imati nešto takvo. Nekoliko svojih vlastitih kvadrata. Ali zbog toga nisu bili nesretni. Bilo je takvo vrijeme. Bez velike budućnosti, ali se zato živjelo u *prezentu*. U antikvarijatima, mliječnjacima, kinima. Život je bio spor i ispunjen svakodnevnim stvarima.

Ona je naručila faširane šnicle i čušpajz od poriluka, a *on* grah s kobasicom. Jeli su polako, povremeno se pogledavajući. *On* se nasmije, dohvati je za ruku i poljubi. Oprezno i nenametljivo. Bio je sretan. Kao da se neko blaženstvo spustilo u taj kutak Zagreba. *Ona* mu ponudi komadić šnicla, no *on* odmahne rukom, izgovorivši se da baš i ne voli faširance. Onda naruče palačinke, svatko po dvije. Popiju čašu vode, *on* je zagrl i još malo ostanu, gledajući kroz veliki stakleni izlog. Vani je kišilo i palile se prve ulične lampe.

– Znaš, volim kišu. Iako je sve nekako sivo, ipak je to vrijeme za mene – reče i pogleda ga. – Voljela bih jednom otići na Sjeverno more. Na one pješčane plaže, u ono sivilo. I šetati satima... *On* ne reče ništa, samo je čvršće zagrl. – Možda je to zato što sam kao mala često s tatom išla na tenis. *On* je igrao, a ja sam morala skupljati loptice. Uvijek je bilo vruće i dosadno – nastavi. – Kiša i to oblačno nebo osim toga imaju više supstance. Kao čovjek s više duše. Ljeto se smije i nekako je lakomisleno, a jesen kao da razmišlja. – Pogleda ga u oči i doda: – Pričam gluposti. – *On* tiho dometne: – Ne, ne pričaš, iako ja više volim sunce. Kiša me rastužuje. Uvijek pomislim kako bi bilo strašno umrijeti za kišnih dana... u toj vlazi, blatu...

Izašli su na ulicu, *on* otvori kišobran, malo ga raštegne i namjesti žice. Krenu prema Kvatriću, *on* na petama, a *ona* držeći ga ispod ruke. Po glavi joj se vrz-

mala slika – figura žene – Rubensovih oblina i pute-
nosti – kako sjedi pred zrcalom. Ali stilizirana, u samo
nekoliko poteza. Eterična i lepršava! Baš kao ova kiša i
ovaj sumrak u Šubićevoj...

Pod *mansardom* se nalazi dvosobni stan. U njemu stanuju muž i žena s malim djetetom. Oboje su znanstvenici. Prilično uspješni, s time da je on uspješan i na ljubavnom planu. Kako je podosta nemaran u prikriivanju ljubavnih afera, njegova supruga često plače i općenito je nesretna. On za to ne mari, smatra da je dovoljno da i s njom spava. Imaju i sluškinju. Crvenokosu djevojku, negdje iz provincije, čija je zadaća da se brine za dijete dok roditelji rade i da se pravi da ništa ne zna o nesreći žene s *trećeg kata*. To joj uglavnom dobro polazi za rukom, jer diskreciju naplaćuje obilnim ogovaranjima s drugim stanarima. No bilo bi pogrešno zaključiti da je *crvenokosa sluškinja*, koja ima i prilično zavodljive atribute (recimo zelene oči i veoma seksi struk), loš čovjek. Dapače, ona je duša od žene. Mijenja često ljubavnike, katkad ih dovodi i u stan, ako su gazde na putu, ali to ne čini zbog urođenog promiskuiteta, nego zbog me-

kog ženskog srca. Jednostavno ne može odoljeti tim patnicima što usrdno mole, preklinju, plaču i čine sve da joj se zavuku pod suknju. Vjeruje da ih je priroda kaznila i da istinski trpe, da su nevini kao djeca koja ne mogu kontrolirati strasti i da su žene stvorene kako bi im se smilovale. Njezino srce ne poznaje granica u sućuti prema takvim muškarcima, a njezina nesreća, ako je to uistinu nesreća, jedino je u tome što uvijek nailazi samo na takve muškarce. O tome otvoreno pripovijeda i vidi se da ništa ne hini. Zna se i rasplakati ako se sjeti koliko je izmučila neku jadnu dušu prije negoli je popustila.

Kod nje se okupljaju djevojke iz kuće (jedino *ona* vrlo rijetko!), jer na svakom katu ima mnogo više žena nego muškaraca. Tako na katu ispod *crvenokose sluškinje* stanuje *kapetan prve klase*, sa ženom i dvije kćeri. Iako je u vojsci, ničim ne pokazuje da se razlikuje od bilo kojeg drugog stanara. Osim po tome što svakodnevno salijeće ženu. To se nekako doznalo i svi su počeli sažalijevati *kapetanicu*. Govorilo se da se to dešava čak dva puta na dan, i to u točno određeno vrijeme. I da *kapetanica* zbog toga često ima podočnjake. Ona je to, naravno, opovrgavala i tvrdila da je sve to od pretjeranog sjedenja za šivaćom mašinom. Koliko su ti događaji imali i šireg utjecaja, teško je reći. Starija kći je vrlo rano otišla u bijeli svijet, a mlađa se (mnogo godina kasnije) zbog nepoznatih razloga rastala.

Ispod njih je *gospođa srednjih godina koja je sama*. Zapravo ima pse, i to uvijek istu vrstu – male špiceve. Jednog je dana (zbog dobrog i toplog srca) posvojila djevojčicu koju su njezini roditelji ostavili u nekom zagrebačkom sirotištu, dala joj ljubav i društvo malih životinja. Kad je *djevojčica koju su njezini roditelji ostavili* postala punoljetna, *gospođa srednjih godina koja je sama*, da joj da vodi njezin mali i dobro uhodani frizerski salon, negdje iza *Name* na Kvatriću. *Djevojčica koju su njezini roditelji ostavili* izgledala je kao dražesni dječak u pubertetu, možda i zbog svoje kratko očišane kose i malo napućenih usta, ali je imala veoma prgavu narav. Najprije je počela doma dovoditi sumnjive muškarce, a onda i zlostavljati *gospođu srednjih godina koja je sama*. Naposljetku ju je i tukla, uzela joj frizerski salon i zauvijek otišla. *Gospođa srednjih godina koja je sama* ostala je sa svojim špicevima i s vidljivom patnjom u očima. Određena sretna okolnost bila je u tome što je stanari nikada nisu pitali za *djevojčicu koju su njezini roditelji ostavili*.

Ali prije toga raspleta dogodio se jedan drugi. *Žena s trećega kata* više nije mogla podnijeti da je muž vara, pa odluči napustiti zemlju. Dakako, s njim. Vjerovala je da će tako sve doći na svoje mjesto. Ali ne bilo kamo, nego odluči otići u Ameriku. Svi su bili uzbuđeni zbog toga odlaska, a pripreme su trajale mjesecima. I *crvenokosoj sluškinji* dani su bili odbrojani, a to je prilično djelovalo na njezino meko srce. Jednog dana, kad je *žena s*

trećeg kata bila na Zrinjevcu (u američkom konzulatu), *crvenokosa sluškinja* dopusti *mužu s trećeg kata* da je namami u krevet. Zapravo, dogodilo se to u kuhinji, na stolu i s toliko larme da je *kapetan prve klase*, koji je tih dana imao gripu i ostao doma, bio prisiljen preskočiti svoj redovit termin. Poslije toga sve je nekako izgubilo na čaroliji. Druženja kod *crvenokose sluškinje* pretvorila su se u gotovo šutljiva ispijanja kave, a uskoro su i prestala. Pripisivalo se to skorom odlasku u Ameriku i velikim poslovima koje još treba obaviti.

Kad je saznala što se dogodilo *crvenokosoj sluškinji*, *ona* se zabrinula. I prvi ju je put pozvala u *mansardu*. Na kavu. I pustila je da dugo pripovijeda o svojoj nesreći. O muškarcima spram kojih i sada osjeća sućut, o *mužu s trećeg kata* koji je bio »tako smiješan i djetinjast«, o svojem životu s kojim ne zna što treba učiniti. Kad je zaplakala i rekla da će se ubiti, *ona* ju zagrlila i reče kako bolju osobu od nje nije sreala.

Prošlo je dosta vremena i sad je stanovala u Ilici. Iza Selske, u dvorišnoj zgradi. *Njezin* djed, kojega nikada nije upoznala, ostavio joj je mali stan na prvom katu. Kuća je davno sagrađena i ni izdaleka nije odgovarala onome što su djed i njegova druga (ili treća?) žena posjedovali. Tvornicu deterdženata, zgradurinu s velikim i gospodskim stanovima, također u Ilici, vrijednosne papire i *biedermeier* namještaj. Poslije Drugoga svjetskog rata sve je to nacionalizirano ili postalo bezvrijedno. Djed je ostao u stanu koji je nakon njegove smrti prepolovljen i u jednoj polovici je sada stanovala *ona*. Iako ga nije upoznala, zbog delikatnih obiteljskih razloga, kasnije je saznala da je znao dolaziti u park gdje se kao mala igrala. Ne prečesto, ali tu i tamo, sa šeširom na glavi i elegantno odjeven. Nije prilazio, samo ju je iz daljine gledao. Kako to već čine gospoda s teretom na savjesti. O njemu se malo govorilo u *mansardi*, uglav-

nom onda kad bi se spominjao Mirogoj, jer su djedovi preci imali prste u njegovoj izgradnji.

Sada je bila tu, s mužem koji više nije nosio šuplje cipele, okružena sestričnom i bratićima. Stričevi, jedan advokat, a drugi sveučilišni profesor, smjesta su *arhitekta* prihvatili kao trećeg i najstarijeg brata, a *nju* kao dio šire obitelji. Odnosi nisu uvijek bili idilični, jer je *arhitekt* svojim stilom i galamom katkad djelovao kao vjetar koji prevrće vaze s cvijećem, a i *ona* je ostavljala dojam kao da je došla iz nekog drugog svijeta. Ipak, sve se vraćalo u normalu kad bi stričevi i bratići bacili pogled na *arhitektovo* lice. Bio je pljunuti (otac) djed.

Stan je bio okrenut prema istoku, pa je ujutro sunce udaralo kroz prozor i padalo u sobu, poput svjetla na slikama starih majstora. Iz jedne se točke difuzno širilo prema kutovima do kojih je s mukom dopiralo. Ta je točka bio stari i mali prozor koji je uz to imao i dva krila i zbog toga propuštao još manje sunčevih zraka. Osim toga, u modi su bili prozori s *izo*-staklom, koje je prva počela proizvoditi *Industrogradnja*.

Kad su radnici došli kako bi ugradili nova dva *izo*-prozora (jedan u kuhinji, a drugi u sobi), bila je sama kod kuće. Muž joj je rekao da momcima nešto pripremi za jelo i otišao u redakciju. Skočila je u dućan, kupila dvije konzerve očišćenih puževa i napravila ih na putru, dodavši malo češnjaka, peršina i vrhnja. Skuhala

je krumpir i napravila zelenu salatu. – Dečki, gablec je gotov. Specijalitet! Nemojte da se ohladi! – vikne i sama sjedne za stol. Krumpir se puši, puževi mirišu na dinstani češnjak i nešto pikantno, ali nedefinirano. Momci sjednu, pogledaju se, nabodu nekoliko puževa na vilicu, a *jedan od njih*, nećkajući se, upita: – Gospođo, kaj nemate malo jegera ili salame?

Ona ih pokušava uvjeriti da jedu, da je to specijalitet, ispriповijeda kako je puževe prvi put jela u Švicarskoj i da su svi bili oduševljeni kad ih je kasnije sama spremala. Oni je gledaju i šute, a *najmanji*, meškoljeći se na stolici, procijedi kako to i nije tako loše, ali da su oni naviknuti na običnu hranu. *Ona* se ne da, pita ih što ne valja, nuka ih da jedu kako se jelo ne bi ohladilo... Ne, ne ide joj u glavu da momci odbijaju ono što bi trebali doživjeti kao njezinu velikodušnost. Pa najlakše je kupiti nešto *suho* u dućanu. Ali *ona* ih je htjela ugostiti, da baš ugostiti. Zbog prozora i sunčanih zraka. Zbog istoka koji je s toliko muke ulazio u sobu i zadržavao se samo do ranog popodneva. – Dečki, probajte barem saft, izvrstan je, a i krumpir je domaći! – ponavlja. Oni su pristojni, ali nepokolebljivi. – Gdje je tu dućan? – napokon se odvaži *najmanji*, a druga dvojica značajno kimnu glavom.

Prozori su do večeri bili postavljeni, momci otišli, a puževi ostali u tavi. Kad se *on* vratio doma, reče mu: – Zamisli, radnici nisu htjeli ni probati moje puževe!

– *On* je pogleda, nasmije se i dometne: – Posebna ti je to sorta ljudi. I ja sam za gablec uvijek jeo tirolsku, frotalj kruha i čokoladno mlijeko. To su ti šljakeri. – *Ona* ga prostrijeli pogledom i očajnički upita: – Zar ni tebi puževi nisu fini?

Zašto bismo se oko nečega uopće trudili? Slikati, pisati, razmišljati? Za koga? Da, za koga? Ako to ne činiš za nekoga, ili zbog nekoga, kakva to smisla ima? Zbog sebe? To su gluposti. Živjeti zbog sebe značilo bi pristati na to da budeš sam na svijetu, ako drukčije ne bi išlo. A to bi bio pakao. Jer teže je biti sam u raj, nego s mnogima u paklu. Takva je ljudska priroda. Sve što radimo, radimo zbog drugih. Da se pokažemo, da se dodvorimo, da se približimo, da nas prihvate, da nam se nasmiješe, da nas vole, zavide nam, mrze nas, da se sukobimo, pobijedimo, kujemo osвете i nove bitke...

Kada ti padnu tri kapi kiše na dlan, vidiš ih i čine ti se kao mali svjetovi. Možeš dugo gledati u njih i vidjeti kako se svjetlost prelama kroz te male »tvorevine«. Ali ako pokisneš do gole kože, jedino znaš da si mokar. Ništa ne vidiš, ništa ne razabireš, sve su kapi iste, samo

kiša. Tako je i s informacijama, događajima, ljudima. Svega je previše i zato ničega nema. Slavni umiru s ugašenim reflektorima i sutradan su već drugi na njihovim mjestima. I romani su pretvoreni u literarnu kišu, baš kao i sva ostala djela...

Leopardi je umro u dvadeset sedmoj, a postigao je svjetsku slavu, Modigliani koju godinu kasnije i otplovio je u legendu. Jesu li takve biografije još moguće? Nisu, jer ne postoji ukus vremena? Samo subkulturne apartnosti što prolaze sa zalaskom sunca? Zašto to Bog dopušta? Zašto ubija motivaciju i ambiciju? Kako da podrediš život nečemu što neće trajati ni 15 minuta? Kako uopće živjeti bez zova vječnosti? Previše je toga na policama i zidovima, a da bi se othralo prolaznosti. A prolaznost ubija umjetnost. Kosi se s njezinom biti. Svrhom postojanja. Ako nije od Boga, beskorisna je i ne vrijedi truda.

Možda živimo u civilizacijskoj crnoj rupi? Koja sve proždire i čija je gravitacijska snaga tolika da ne dopušta čak ni vapajima da se čuju. Poput onih crnih rupa u svemiru što utamničuju svjetlost. Je li Svevišnji, u konačnici, ta čudovišna gravitacija? Ta sila poravnanja i nestajanja?

Kako živjeti bez dodira vječnosti? Ili još drastičnije, kako stvarati bez njegova daška? Vječnost ne bi trebala biti crna rupa, nego njezina suprotnost. Božanski muzej

u kojemu svako ljudsko djelo ima svoje mjesto i svoj potpis. Ako nije tako, ništa nema smisla, ili je smisao samo puki pričin. Crv sumnje koji razara i onaj trenutak sreće što ga čovjek osjeća na svibanjskom suncu, zavaljen u ligeštulu, na nekoj jadranskoj plaži što miriše na alge i morsku travu...

...Nije li to ipak đavolska taština u čovjeku? Ah, ne! Samo vapaj za Bogom! I onim drugim koji jednako želi Boga! Ali gdje je taj drugi, ako sam samo ja tu? Gdje je taj drugi, ako svaki dan svijet ima nove idole i novu modu?

Najbliža crna rupa od Zemlje je udaljena 27 tisuća svjetlosnih godina. Toliko naime treba svjetlosti da od tamo stigne do nas, putujući brzinom od 300 tisuća kilometara u sekundi. Pitanje glasi: Nije li logično da je na Zemlji tolika gužva, kad je na drugoj strani toliko prostranstva? A gužva ne trpi koncentraciju i raspoznavanje, samo pritisak i potisak. Ljudi se tu razlikuju po snazi i spretnosti, a ne po duši i izrazu u očima. U gužvi se ne stvara, nego razara. Prije svega osjećaj za vječnost, jer gužva je po definiciji prezent. Ono što se događa sada i što traži potpunu usredotočenost i što, naravno, ne trpi snove i kreaciju.

Trebamo li vjerovati da je to samo prolazna zbrka u vremenu potaknuta općom emancipacijom? Pravom većine da ne pamte, da ih se ne tiče, da su okrenu-

ti prolaznom, kao ja svojim iluzijama? Neka mi netko odgovori na pitanje: Ako kreacija nije čin koji pripada vječnosti, što je onda? Ako ljudi nemaju oči za vječno, za što ih uopće imaju? I za koga onda slikati vječnost?

P. S. Sunčanoj zraci treba 8 minuta i 11 sekundi da dođe do nas. Tko je odredio tu razdaljinu između Sunca i Zemlje? I što bi bilo s nama da sunčanoj zraci treba nekoliko sekundi više, ili nekoliko sekundi manje na putu do Zemlje?

Arhitekt je sjedio na terasi svoje kuće i promatrao more. Bila je to stara kamena istarska kuća, desetak kilometara od Lanterne. More je izgledalo kao kakva plava livada. Iza kuće su dvije stoljetne pinije koje su se našle i u turističkim vodičima i lokalnim monografijama. A ispred kuće kamena šterna, ukrašena plitkim reljefima. I oleanderi, palme i mnogo cvijeća. Ljupko, ali nekako naplavljeno. *Arhitekt* nije volio fizičke poslove, a *žena pred ogledalom* nije uzimala u obzir činjenicu da će sadnice jednoga dana narasti i biti drveće. Vidjeli su se i neuspješni pokušaji da se podigne suhozid...

– Ako mogu drugi, zašto to ne bih mogao i ja! – promrmlja *arhitekt* i lijeno ustane. Uputi se prema garaži, prilično prostranoj i solidno uređenoj prostoriji. Bila je dio manjeg gospodarskog objekta, na samoj međi prema susjedu. U noj je bilo svašta, ali nikad automobila.

Na garažu su podsjećala samo željezna vrata. *Arhitekt* ih spusti i nestane. Nije ga bilo dva-tri sata, pojavi se, sjedne u ligeštul i zagleda se u more. Šuti s izrazom lica kao da sanja. Tu i tamo promrmlja nešto nerazgovijetno, pa opet zašuti. I tako iz dana u dan, cijeli tjedan, a možda i dulje. Tu i tamo se se čuli slabi udarci i nekakvo zujanje. *Žena pred ogledalom* zagonetno se smiješi i govori kako nikada u životu nije toliko radio, a *ona* slika. Pejsaže. Zapravo istarsku zemlju. Fascinira je zbog pompeanskog crvenila i kamene bjeline što je okružuje. I to s bojama koje je uzela od *arhitekta*, jer i on slika. S ambicijom prekasno otkrivene strasti. Čak je napravio i izložbu *Istarski motivi*, i dobio nekoliko redaka u nekim tršćanskim novinama.

Ni *ona* ga ne pita zašto se zatvara u garažu. Umjesto toga s njim sjedi na terasi, čekajući da padne mrak. To često rade i u Zagrebu: sjede u mraku i razgovaraju. Ljudi obično pale svjetla kad se više ne vide. A oni se najbolje raspoznaju u mraku. *Arhitekt* pjevuši kakvu ariju, s vremena na vrijeme pogleda u zvijezde i meškolji se od zadovoljstva. Njegova je deviza *dolce far niente*. Ponavlja i kako ga Bog voli, jer je spasio život čovjeku koji se utapljao... Bilo je to blizu Podsuseda. *Arhitekt* se dovezao autom i pripremao svoj ribički pribor kad je ugledao momka kako nestaje pod savskom vodom. Bio je to zvonarov sin koji je s prijateljima došao na kupanje. Prvi je ušao u vodu, malo otplivao i onda se nešto dogodilo. Prijatelji su samo stajali i gledali, a

arhitekt je bez razmišljanja skočio u vodu, doplivao do njega, opalio ga po glavi i dovukao na obalu. Poslije je stigla i hitna pomoć i sam (podsusedski) zvonar. Mali je došao k sebi, a *arhitekt* lovio do kasno navečer...

Možda im je mrak davao i neki dodatni osjećaj sigurnosti i bliskosti. I rasplamsavao maštu. Svjetlo u konačnici ipak ograničava, markira prostor. U mraku toga nema. Čovjek je jedno s okolinom pa i s kozmosom. Tada granice postavlja jedino njegovo srce i njegov um. *Dolce far niente* postaje najslada java.

– Djeco, uskoro će biti gotovo – ponavljao je zadnjih nekoliko dana. A onda prestao i počeo sve dulje šutjeti i sve dulje ostajati u garaži. Predzadnjeg dana nije ga bilo cijelo popodne. Već su i zaboravili na njega. Predvečer se dovukao na večeru slabo raspoložen i brzo otišao na spavanje. Ujutro je još jedanput otišao u garažu, zadržao se kraće nego inače i vratio na terasu. – Ništa od čamca! – procijedi utučeno.

Na podu garaže ostalo je nekoliko letvica zabijenih čavlima i nešto tekuće plastike zalijepljene za pod. San o plastičnom čamcu, koji će sam napraviti i za koji je utrošio toliko vremena, ispario je poput jutarnje rose. – Znači, ništa ni od ribičije – dometne *ona*, tek toliko da pokaže zanimanje. – Ah, to ne! – uzvratil *arhitekt* živo. – Ići ću s Frankom i njegovim čamcem kao i dosad!

Te je večeri nebo bilo bez ijedne zvijezde. Sjedili su na terasi, on je pjevušio neku ariju iz Bohema... *chi son', sono un poeta, che cosa faccio, scrivo e come vivo, vivo...*

– Ah kako je Bog velik kad je dao ljudima da skladaju tako nešto – reče nakon stanke. Zašuti pa dometne:

– Znaš, da sam imao malo više strpljenja, napravio bih ja onaj čamac. – *Ona* ne reče ništa, samo umjesto njega nastvi pjevušiti ...*in poverta mia l'eta...*

Draga moja prijateljice,

pitaš me čime se bavim? Što radim? Ne znam što bih odgovorila. Za mene je to teško, možda najteže pitanje. Da nije tako, jednostavno bih odgovorila: slikam! Ali ne, ja se sa slikarstvom borim cijeli svoj život. Kad sam završila školu, u meni su odzvanjali Bifel, Bratanić, Becić... Veža. Slikarstvo je bilo moj život. Imala sam nekoliko samostalnih izložaba, a onda je sve zamrlo. Tu i tamo bih crtala, slikala u temperi, ali uglavnom sam bježala. Od koga, čega? Ni u to nisam sigurna. Možda mi se činilo da su živi ljudi važniji od njihovih portreta na platnu, koliko god ti portreti bili dobro naslikani. Osim toga, nisam imala snage, a ni volje, za ono što se zove bitka za afirmaciju. Društva, zahtjevi, veze, guranje, izložbe... sve mi se to činilo nekako preveliko, predaleko, pa i besmisleno. Odustajala bih na prvom ste-

penici. Uvjeravala sebe da je smisao u običnom životu, ljubavi prema mužu i mojim psima. I Zagrebu koji gotovo bolećivo volim. Neko sam vrijeme uvjeravala sebe i kako nemam gdje slikati, pa zato ne slikam. Nisam imala atelijer, djedov stan je bio premalen, a i radila sam. Taj je posao imao veze sa slikarstvom, pa sam susretala najbolje hrvatske slikare, a neki su mi postali i prijatelji. Pa zašto onda slikati pokraj tolike slikarske gužve?

Poslije sam otišla u Bonn, živjela tamo gotovo deset godina, imala prevelik stan u diplomatskoj četvrti, ali osim nekoliko portreta moje Dorice, nisam naslikala ništa. Doricu sam nacrtala u ugljenu ne samo zbog ljubavi, nego zbog njezina lica. Od svih pasa samo bokseri imaju ljudsko lice, ako taj izraz nije uvreda za pse. I to sam nacrtala, njezin *ljudski* portret. I danas stoji u mojem dnevnom boravku i gleda me kako samo bokseri gledaju svojeg čovjeka. Nacrtala sam i jedan skupni portret: muža, Doricu i sebe. Ona je u sredini, kao što je bila i u životu. Glavna, iznad svih, onda muž, s nešto zamagljenijim licem i napokon ja, jedva prepoznatljiva. Stilizirana kao i moj život? Ne znam, ne znam ni jesu li te dvije slike bile vrijedne desetogodišnje apstinencije. No volim ih kao što se vole lijepe uspomene. Pretjerano i sa sjetom u srcu.

Ni danas mi nije jasno zašto nisam slikala u Bonnu. Zbog teških vremena? Hrvatske u ratu i obavještajnih

protuha koje su me jedno vrijeme pratile kamo god bih išla? Naravno, ne zbog moje slikarske apstinencije, nego zbog poslova mogega muža. Ali i to je prošlo, a ja nisam počela slikati. Kao da mi je nedostajalo zraka. Onoga koji se ne diše plućima, nego srcem. Zar nije paradoksalno, draga moja, da je moj muž, koji nije slikar i ne zna slikati (premda obožava slikarstvo!) prodao jednu svoju sliku u Bonnu?! I to u nekoj galeriji! Onako iz vica. To mu je bila druga ili treća slika koju je uopće naslikao.

Kad smo se vratili u Zagreb, otišla je naša Dorica. Njezina me smrt potresla više nego išta do tada. Nekoliko sam dana bila pod sedativima, a onda mjesecima umirala za njom, ali Bog me nije puštao. Znam da je to možda i tebi smiješno iako i ti imaš svoju Nou. Ali ona s tobom ne spava u krevetu. Ona je u dvorištu, a kad dolaziš na ljetovanje, ostavljaš je u Salt Lake Cityju. Znaš da ti to zamjeram, ali ti ćeš mi to oprostiti. Možda je doista problem u mojoj dekadenciji. Jednom sam negdje pročitala da su stari Rimljani obožavali pse na jednako *perverznan* način kao ja. I da je to bilo u vrijeme kad se Rim urušavao, kad je sve išlo nizbrdo, a najviše sami ljudi. Tada čovjeku ostaju još jedino životinje. Njihovi svjetovi ne poznaju uzlazne i silazne linije, nema klimaksa, nema dekadencije... Nakon nekoliko mjeseci više nisam mogla izdržati pa sam kupila Fridicu. Nazvao me moj veterinar i rekao da zna kako mi je bilo poslije Dorice, da ima jednu kujicu koju nitko neće... Kad sam došla pogledati psića, skočio mi je smjesta u

krilo, stavio šape na moja ramena i fiksirao me ravno u oči. I što sam mogla nego ponovno u pseći *zatvor*. Ali to je jedini zatvor u kojem ljudi rado ostaju. Čak se guraju u njega. Eto, vidiš koliko sam nastrana! A ti me pitaš čime se bavim?

Prošle godine se nismo vidjele pa ti nisam mogla pokazati neke svoje crteže. Malo me ulovila nostalgija za mladim danima, pa sam počela intenzivnije slikati. Najprije u ulju, a onda seriju crteža. Prvi put imam osjećaj da to *moram* napraviti. Ne znam objasniti taj unutarjni imperativ, ali ga osjećam. Jesu li to razgovori sa samom sobom, ili s nekim izvan mene? Ne znam i ne tiče me se. Jedino znam da satima sjedim za crtačom daskom i kao da putujem nekamo gdje sam već bila. Kao neki vremeplov koji prepoznajem u sebi, u kojem se sabirem i osjećam blaženom. Na kraju dana sam iscrpljena, nesigurna, ali opet nastavljam. To ti je kao s molitvom. Nitko se ne moli zato što je siguran da će njegova molitva biti uslišena, nego zbog stanja za vrijeme molitve i raspoloženja nakon nje. Je li pretenciozno ako kažem da je slikarstvo molitva? Molitva za vlastitu dušu?

Draga moja, što da odgovorim na tvoje pitanje? Da se molim za vlastitu dušu? I da ne znam koliko ću izdržati?

Budi dobra prema Noi. Volim te.

Ured se sastoji od triju zasebnih cjelina. One u kojoj su dvosjed i dvije fotelje, naravno, i stolić te telefon s direktnim linijama. Tu sjede uglavnom oni koji imaju određen privilegij. Nasuprot toj skupini veliki je radni stol s pripadajućom stolicom, ili, bolje, polufoteljom, te sučelice desnom boku stola lagani naslonjač. Stilski, stol pripada historizmu i prilično je uredan pa se čini da više služi za odmor negoli za radne aktivnosti. Treći je dio neka vrst malog salona s reprezentativnom baroknom sjedaćom garniturom. Koristi se u strogo formalnim prilikama.

Teško je reći gdje se taj četrdesetogodišnjak smjestio. Protokol ga nije zanimao, štoviše išao mu je na živce, jer je sputavao ono što je najviše cijenio: neposrednost, izravnost i familijarnost. Biti s domaćinom kao s nekim koga sretnoš na ulici, reći mu: – Bok, kako

ide!? – možda napraviti i fintu da ćeš ga udariti u truh, a samo ga dotakneš, e, to je status! To više što se osjećao kao pobjednik. Napokon je ščepao neman za vrat i sada je drži.

– Što kažeš na to? – upita *čovjek kojega protokol nije zanimao* i pogleda svojega domaćina pogledom koji je tražio pohvalu. – Jesam li ti rekao da će biti bomba! Ha! – dometne brzo, prekriži noge i zavalu se kao da je doma. – A jesi gangster, svaka ti čast! – odgovori *domaćin ureda od tri zasebne cjeline*. – Izgledaju kao da im je pura uzela kruh! A čujem da je onomu i šećer skočio. – I ja sam to čuo – odvrati *čovjek kojega protokol nije zanimao*, pa dometne:

– Barem inzulina ima! – Naravno da ima, ali ipak... – nadoveže *domaćin ureda od tri zasebne cjeline*, pa ustane, pogladi se rukom po kosi i zagleda u svojega gosta. Zazvoni telefon, jedanput, drugi put, treći put... Upita: – Jesi li siguran da imaš dovoljno?... – Ne bih išao u to da nemam – odlučno odreže *čovjek kojega protokol nije zanimao* i nastavi: – A imaju i oni. Zato su ih... – Da, da, ali ti znaš da to ne mora biti presudno. Sve to može nestati preko noći, a što onda? – upita *domaćin ureda od tri zasebne cjeline* i napokon podigne slušalicu. – Neka se kasnije javi, sad ne mogu! – odbrusi, pa nastavi: – Reći ću ti nešto! Ja imam iskustva s tim stvarima. Kad misliš da sve imaš, nešto se dogodi i sve propadne. Pa ja sam sam mislio da imam sve pro-

tiv... – zastane i pokaže rukom u smjeru juga... – a što se dogodilo? Ništa! Osim što sam gotovo završio na... – Zašuti, lijevom rukom prijeđe preko kose, a desnom lagano istrlja nos i nastavi: – Sve je politika i zato je ishod uvijek neizvjestan. Nema ni konačne pobjede ni konačnog poraza. Jedino te Bog može spasiti, i to tako da ne odeš prerano. Ili prekasno! Osim toga, nije mi jasno... – nasmije se, naglašavajući svaku riječ: – i on je tvoj prijatelj, zar ne?... da dopušta da ovoga njegova vode ko medvjeda na lancu. – Pa, kao da govori samomu sebi, istisne: – Ili je predugo spavao ili se prerano probudio, pa još ne shvaća što se događa...

Čovjek kojega protokol nije zanimalo brzo promijeni položaj – sad su mu noge bile paralelne i savinute u koljenima pod oštrim kutom, a tijelo od struka prema gore ukipljeno kao da kani zapjevati. Otvori usta, zastane i pomisli: – Stari moj, i tebe vrijeme pomalo gazi. Nije ti to više bečki valcer, nego heavy metal! Ako ti ne ukokaš, ukokat će tebe. To nema veze s politikom, nego s ekonomijom. Sve je ekonomija, stari moj, sve...

– Mislim da pretjeruješ. Stvari su jednostavnije nego ti se čine. Osim toga, ti s time formalno nemaš ništa. Čak i da se nešto dogodi, baš te briga! – izgovori glasno i dometne: – A nisam ni sve... Ima toga još...

– A kako misliš pospremiti *onoga s tonzurom*? – Dobro, to je mali problem – odgovori *čovjek kojega pro-*

tokol nije zanimao. – Ali nije nerješiv. Ovi će propjevati kad vide da nemaju kamo. A onda je i to smeće gotovo. – Dobro, vidjet ćemo. Nego, reci, kako ti je žena? – upita *domaćin ureda od tri zasebne cjeline*, dižući se. *Čovjek kojega protokol nije zanimao* učini isto. Lice mu se malo izduži i promijeni boju. – Bolje me nemoj pitati, znaš i sam kako je! – odgovori. – Ajde, ajde, nemoj sad tako! – blago dometne *domaćin ureda od tri zasebne cjeline*. – Kad ja imam problema, odem na kupanje – nasmije se i dometne: – Zbilja, zašto ne bismo danas otišli tamo. Navodno stiže i nova roba.

Čovjek kojega protokol nije zanimao potvrdi kako je to dobra ideja i da će konačni dogovor javiti telefonom. Uputi se prema vratima. – Žena! – ponovi nekoliko puta u sebi i osjeti kako ga nešto steže u prsima. – I to je samo ekonomija! – pomisli.

Svaki poštenu autor mora si postaviti pitanje: Kako da opišem neku osobu, a da toj osobi previše ne dodam, ili ne oduzmem? Ako osobu dobro poznajem, pitanje je još teže. Uzmimo da je poznajem kao što poznajem samoga sebe. Tada zapravo pitanje glasi: Kako opisati samoga sebe? Poštenje nije u tome da se pobroje mane i vrline, stave na vagu i izvažu. Znam mnogo ljudi koji imaju puno vrlina i jedva pokoju manu, ali ih zaobilazim kad god mogu. Idu mi na živce, dosadni su, ili mi jednostavno ne leže. Jedan moj prijatelj, ako smijem toliko pretjerivati s pozitivnim pojmovima, oličenje je ljudske slabosti. Svojevrsna inačica Ostapa Bendera, samo s tom razlikom što u *Zlatnom teletu* nema realnih konzekvencija zbog njegova karaktera, a ja sam ih u životu od svojeg Ostapa Bendera i te kako iskusio. Pa ipak, koliko god laže, ne javlja se na mobitel kad je u škripcu (a u problemima je takoreći uvijek) i premda je

u stanju založiti i vlastitu mater, ipak ima i neke osobine koje sve to donekle zasjenjuju. Kažem zasjenjuju, a ne potiru! Koje su te dobre strane, ne bih znao reći, ali neka *magija* postoji. Ne sjećam se da mi je ikada učinio neku uslugu, ali se sjećam da me usosio kad god je spašavao vlastitu kožu. A to čini stalno. I što sad? Kako tog momka, kojeg iz nekih neobjašnjivih razloga ne prezirem, a morao bih, nego ga čak malo i volim, dakle, kako tog momka opisati, a da to bude pošteno?

Hvata me jeza od pomisli da opisujem samoga sebe, jer bi bilo dovoljno da u tom *trenutku istine* kažem nešto što po prirodi stvari poprima sasvim novo značenje i novu dimenziju čim se izgovori. Kad ti nešto takvo proleti glavom, ili ti se omakne u životu, nekako je drukčije nego kad završi u novinama. Zašto? Zbog *metafizike intime*. Pretvoriti tu *metafiziku* u *fiziku* i staviti pred publiku, isto je kao usprotiviti se Božjem naumu. Naravno, grijesi su drugo. Ali se i oni ispovijedaju u intimi. Svećenik je tu samo posrednik, koji, ako pošteno radi svoj posao, sve odmah zaboravi i ne prosuđuje. Iskreno govoreći, Bog nam je dao intimu da bismo mogli sakriti grijeh! Možda je u tome i njegovo najveće milosrđe. Mrzi grijeh, a ipak nam dopušta da grijeshimo *iza leđa* drugih ljudi.

Kako dakle biti pošten pisac? Možda tako da unaprijed priznamo da naše pisanje nije do kraja pošteno? Baš kao ni tvoja recepcija, dragi čitatelju. Nema velike

razlike između tebe i mene. I ti prosuđuješ *metafizički*, a ne *fizički*. I ti imaš svoje preferencije i nekog Ostapa Bendera kojemu sve opraštaš. I nekog jadnika kojemu nemaš što zamjeriti, a zamjeraš mu sve. Jesam li u pravu? S time da je pisac u mnogo težoj situaciji, jer je pošten pristup likovima imperativ svakog dobrog pisanja. Osim toga i ti si tu, dragi čitatelju. Sudac koji ne dopušta da ga se prevari. Ti tražiš istinu i samo istinu, jer znaš da je život prepun laži.

Pada mi na pamet da bi možda rješenje moglo biti u *namjeri*. Da, u *namjeri*. Ne bi li bilo dovoljno da pisac ima *iskrenu namjeru* da pošteno piše, pa da spor bude riješen? To više što to ne bi ograničilo maštu. I ti bi onda, dragi čitatelju, mogao biti tolerantniji u prosudbi svojeg autora. Mogao bi reći: sve to nije istina, ali je pošteno napisano!

Naravno, time problem ne bi posve nestao. Ostali bi likovi koji također imaju pravo na pošten pristup. Kome bi se oni mogli požaliti? Autoru svakako ne, jer autor nad njima ima vlast i sa svojega stajališta – pošten pristup. Ali ni tebi, dragi čitatelju, jer ti imaš razumijevanje za svojeg autora.

Kako, dakle, riješiti taj koloplet? Možda tako da se jednostavno ne piše? Ali, ako se ne piše, nema ni problema, a ako nema problema, on se ne može ni riješiti, jer ono čega nema – nema.

Dakle, što je rješenje? Rješenja jednostavno nema i pisac je uvijek u nevolji. Ili nema čitatelja koji mu vjeruje ili ga progone vlastiti likovi. To se naziva sudbinom. I tako će biti sve dok Bog ne odluči čovjeku oduzeti intimu.

Njegovi jaki i tamni podočnjaci možda govore o tome kako je uspjeh u životu ipak relativna stvar. Godinama se uspinjao, služeći se nepogrešivim instinktom, dok napokon nije stigao na sam vrh. Bogat je, utjecajan i svakako moćan. Ali i bolestan. I u... Ali i uvjeren kako od svega neće biti ništa. Bio bi to prevelik zalogaj čak i za to malo... za tu lijenčinu koja bi bez njega... Ah, kako ga proždiru bjesovi... I zlo mu je. Drhti. Osjeća slabost. Teško se koncentrira. Kao da je dehidrirao. Izluđuje ga i taj mali prostor. Prošetao bi, ali kamo? Okreće mu se želudac i kao da mu nešto propada u prsnom košu...

– Mene u...! Mene! – vrišti u sebi. – Šećer! Sigurno je viši od 20!... Možda bih sada trebao napraviti uspo-redbu i reći: kad na staroj kući popucaju grede, kuća

još neko vrijeme stoji kao da se ništa nije dogodilo. Kad se to dogodi na relativno novoj kući, stvar postaje ozbiljna. Tako je i s njegovom bolešću. Ne sa zdravljem, jer se o zdravlju ne može govoriti kod četrdesetogodišnjaka koji ima visoki tlak, neobuzdani šećer i kojemu otkazuju noge. I koji svako malo mora na reparaturu u najbolje svjetske klinike... Pretpostavljam da ima i drugih zdravstvenih problema, jer sam o tome nešto naučio, ali nisam u njih detaljnije upućen. Govorilo se i da ima ljubavnicu, ali to s bolešću nema veze, a možda je i plod ljudske zlobe.

U svakom slučaju može se reći da je priroda uvijek izdašna. Kad na jednoj strani uzme, na drugoj to obilno nadoknadi. Njegova glad za uspjehom, njegova glad za novim poslovima, za širenjem na sve strane, uistinu je neutaživa. Sve drži pod kontrolom, urla na suradnike, do kojih, inače, osobito ne drži. Jedino sebe smatra istinskim biznismenom. Čovjekom koji ima oko i nos. Počeo je ni iz čega, iskoristio mutna vremena, iskobeljao se iz zagrljaja moćnika, kad mu više nisu trebali, i sada je na vrhu. I u... I ta činjenica u njemu izaziva bijes kakav je rijetko osjećao. Zapravo nikada. Mogao bi ih zgaziti, zgnječiti ih kao opušak cigarete. Sve te crve, svu tu gamad...

...Sad mu je bolje. Ima svoj krevet, dovoljno zraka i... koji ga ohrabruje. Ima i svoje ljude koji dan i noć rade

za njega. Zna da ne može izgubiti. Ali mu se stalno vraća slika kako ga... kako se to vrti na svim tv-postajama, kako novine pišu... Kako ga gledaju roditelji, prijatelji, kako govore da je...

...Kad je već postalo prilično izvjesno da će uskoro... počeo je misliti o osveti. Zapravo osveta ga je salijetala poput napasti. Sam sebi govori kako je osveta temelj na kojemu su izrasli imperiji. Ponos i osveta, to su bližanci bez koji ništa veliko ne bi nastalo. Oni su motor duše, oni pokreću svijet. Ne, ne stidi se. Samo su veliki ljudi sposobni za tako snažne emocije. Mržnja i osveta pokreću, kao što vjetar pokreće jedrenjake. Dobrota je bonaca, kao i praštanje. Tu nema strasti, tu nema veličine. Tko ne može uništiti, srušiti do temelja, taj nije u stanju ni sagraditi. Sve je ostalo samo kolateralna. Da nije tako, nikada se čovjek ne bi vinuo u svemir, nikada ušao u utrobu zemlje...

Situacija ga peče kao žeravica. No istodobno osjeća kako posljednji okovi padaju s njegovih ruku. Sada će napokon bit slobodan. Slobodan od svakog obzira. Slobodan od prijatelja i neprijatelja. Kao u šahu! Mijenjat će figure ovisno o situaciji...

Prestao je čitati novine. Čini mu se da zna što u njima piše. Vratio se knjigama, pravi zabilješke. Njegovi su podočnjaci tamniji nego ikada, ali mu je srce puno kao u danima kad je bio na početku.

Počne se smijati. Možda su prošli sati, a možda je samo na trenutak zaspao u vlastitim mislima. Uhvati se kako gleda kroz prozor. Na komadiću tratine neka je ptica razvlačila glistu. Još je jednim dijelom bila u zemlji i činilo se da se ne da. Ali ni ptica nije odustajala... Vrata se iznenada otvore, on se okrene i ugleda...

Da ga netko pita kako je dospio tu gdje je sada, vjerojatno ne bi znao odgovoriti. To nije bio njegov cilj, ili mu barem nije stremio svim snagama. Ali sada je tu, na vrhu i samo napola zadovoljan. Onaj drugi dio njegova bića, za koji mu se oduvijek činilo da nekako preteže, imao je posve druge interese. Volio je žene, volio je dugo spavati i razmišljati. Ne baš kao filozof, ali je na neki način naginjao *spoznaji*. I više puta se ženio. Katkad se osjećao kao čovjek koji se ukrcao u krivi vlak i sada je na pogrešnoj destinaciji. Ali ni u to nije bio do kraja siguran. Napokon, mogao je sići s vlaka kad god je htio. A u nekoliko navrata je to i kanio, ali ipak nije učinio. Podsvijest? Je li ona kriva da je sada tu? Taj gonič strasti i one *druge prirode* koju tako često poričemo, ili je nismo svjesni? Pogotovo ako imaš peh da si prenizak, gdje se god pojaviš?

– Što mi sve to treba?! – proleti mu glavom. – Što mi sve to treba?! – ponovi poluglasno i sjedne za radni stol. Osjeti kako ga naglo probija znoj, hvata vrtoglavica i ono *poznato stanje*, kad mjesecima nije mogao spavati, kad mu je srce preskakalo i hvatala ga panika. Užasan strah da će umrijeti, da će doživjeti infarkt. Da će mu se to dogoditi na sastanku, na ulici, ili nedajbože u spavaćim kolima. Kakav užas! Kakva blamaža! I kakva nepravda! Da baš on tako ode, iznenada i bez pripreme, bez prave bolesti, a opet *na smrt* bolestan. Nije vjerovao da mu zapravo nije ništa, da nije organski bolestan, iako su svi nalazi bili manje–više uredni. Liječnici su mu govorili da ima nervozu srca. Ništa opasno, obična *dystonia neurovegetativa* koju danas ima svaki drugi čovjek. Ali on u to nije vjerovao. Umirao je svaku večer dok s vremenom nije naučio živjeti s tim stanjem. Dok nije shvatio da se ne smije koncentrirati na napadaj, kad ga ščepa, nego da mora naglo ustati, ako sjedi, učiniti nekoliko koraka, nekoga smjesta nazvati i tako se vratiti u normalu. I sad učini tako, podigne slušalicu i upita: – Je li stigao? – Tajnica odgovori da jest, ali da još nije vrijeme. *Mali čovjek* osjeti kako mu se vraća stara snaga i gotovo veselo zapovjedi: – Neka smjesta uđe!

Čovjek s bradicom uđe, a izraz njegova lica navede *malog čovjeka* da ga bez pozdrava upita:

– Je li zbilja tako opasno? – Opasno, bogami! Doduše – nastavi *čovjek s bradicom* – službe imaju različite procjene, ali moje je mišljenje... – Ne zanima me tvoje

mišljenje, nego činjenice – gotovo se izdere *mali čovjek*. Udahne i izdahne nekoliko puta, makinalno izvadi rupčić i obriše čelo. Iznenadi se da nema znoja, možda kap ili dvije, pa pomirljivo reče: – Oprosti! Naravno da me zanima tvoje mišljenje. Molim te, sjedni! – *Čovjek s bradicom* sjedne i počne govoriti kako iza svega stoji *Francuz*. Da je to opće mišljenje, jer on jedini ima autoritet u tim krugovima, ali da se vrlo inteligentno ponaša. Pušta drugima da naoko vode kolo, ali zapravo rade ono što on želi. – Veliš *Francuz*? – upita *mali čovjek*. – Pa i ja sam to mislio, iako mi se ponekad čini da mu je svega dosta i da ga samo zanima...

– A tko bi drugi mogao biti? – retorički upita *čovjek s bradicom*. – Ne mogu se te stvari događati tek tako. Znači, netko mora biti... Onaj stari samo figurira... – Misliš da su spremni ići i na...? – upita *mali čovjek*. – I da nisu, moramo vjerovati da jesu. Tako se ponaša odgovorna... – zastane, otvori torbu, ustane i priđe *malom čovjeku*. Pruži mu dva lista papira i reče: – To je njihov scenarij! – *Mali čovjek* preleti očima preko papira, ustane i procijedi: – Bogamu! – Ushoda se pa upita: – Imamo li kontra mjere? – Mislim da imamo – odgovori *čovjek s bradicom*.

– On se i u ratu tako ponašao. Sve je sam isplanirao, ali je uvijek puštao druge da vjeruju da su to oni učinili i da su zasluge njihove. Treba samo vratiti istinu na

svjetlo dana i možemo ga se... A i oni tamo bit će sretni... – *Čovjek s bradicom* se nasmiješi, a *mali se čovjek* začudi bjelini njegovih zuba. Tajnica pokuca na vrata, oprezno ih otvori, a *mali čovjek* odmahne rukom, zaustavljajući je, i upita ispod glasa: – Misliš?

Naravno, nitko se ne može zakleti da je taj razgovor upravo tako tekao. Ima razloga da se u to vjeruje, pogotovo zbog kasnijih događaja. Ali u dužnost pisca spada i to da pretpostavi da je moglo biti i drukčije. Da se toga dana uopće nisu sreli ili da je *mali čovjek* bio u izvrsnom raspoloženju. I za to je bilo razloga. Bio je na vrhu, a jedna od ljepših žena u njegovu uredu bila je luda za njim i htjela njegovo dijete. To mu je godilo, iako nije dolazilo u obzir zbog razumljivih razloga. No ta sitnica nije bitno utjecala na njegovo raspoloženje. Razlika u godinama sve je poravnavala. Dakle, imao je mladu ljubavnicu i neokrnljen ugled. A to nije malo za dobro raspoloženje.

Kad je *čovjek s bradicom* ušao u njegov ured, ako ipak pretpostavimo da su se toga dana našli, možda ga je *mali čovjek* dočekao s osmijehom i rekao: – Imam odličnu vijest! – Ovaj otvori usta kao da će odgovoriti, spusti tešku torbu na pod i sjedne bez riječi. – *Francuz* je sam sebe katapultirao! Javnost misli da je on... i to treba stalno... neka se stvara kritična ... – zastane, dohvati fascikl koji je ležao na radnom stolu i pruži ga *čovjeku s bradicom*. Bilo je to »Izvjješće o aktivnostima... strogo povjerljivo«. – Sve je tu, pogledaj!

– Znači, on, a ne ovi... – prošapće *čovjek s bradicom*.
– Tako je! – ponosno potvrdi *mali čovjek* i doda: – To je najbolje rješenje. Neka se to kuha... Kad dođe vrijeme, smislit ćemo već... sada je najvažnije da se pravimo da nemamo pojma...

– Znači?... – Znači da je sve pod kontrolom – prekine ga *mali čovjek*. – Nismo ni mi baš takvi papci... – zastane, jer mu neka neodređena misao proleti glavom. Iznenada i niotkuda. Nešto poput *onog stanja*, samo u obliku... Kako to formulirati? Neke intuicije čiji govor ni vlasnik ne razumije? Ne, nije se uspaničio, nije ga uhvatio ni strah. Samo mu se ne sviđa... Nije po njegovu... a ni u pravo vrijeme...

Možda uopće nisu o tome razgovarali? Ni ta pretpostavka nije nemoguća, pa stoga zaslužuje određenu pozornost. Pogotovo ako je to bilo onoga dana kad većina nije vjerovala svojim očima i kad se *čovjek s tonzurom* onako znojio.

Čovjek s bradicom bio je glavni operativac. U svojim je rukama držao sve delikatne predmete. Rano je ustajao, kasno odlazio doma, a žene ga nisu zanimale. Čak ni njegova vlastita. Teško se izražavao, ali je razmišljao logički. Zbog toga je opravdana pretpostavka da su toga dana razgovarali o nečemu sasvim drugom. A ako su i razgovarali o *Francuzu*, učinili su to samo usput. I to na kraju, ostavljajući širu raspravu za neku

drugu priliku. Osim toga, *čovjek s bradicom* ne bi dopustio da samo asistira. Uvijek je dolazio s rješenjima i uvijek ih je uspio nametnuti. Ovaj put je došao riješiti slučaj *onoga s jakim i tamnim podočnjacima*.

– To zbog pragmatičnih razloga nije pametno! – reče hladno kao da ga se cijela stvar previše ne tiče. – Osim toga, imamo toliko ladica, zašto u neku ne bismo i to pospremili? Što će se dogoditi? – *Mali čovjek* se zamisli i kao za sebe istisne: – Nepravda! Ljudi očekuju... – Neka očekuju što hoće – prekine ga *čovjek s bradicom* – narod ima kratko pamćenje! Osim toga, uopće ne razumije o čemu se radi...

– Dobro, a što ćemo onda s *čovjekom s tonzurom*? – upita *mali čovjek*. – Pa to nam je jedina šansa da mu nešto konkretno... – Ali ne tako da porazbijamo previše porculana. Pogotovo si ti to ne smiješ dopustiti. Tko zna što nas čeka. *Francuz* i društvo... trebamo svakog tko nije... Makar i samog đavla... – Što predlažeš? – upita obeshrabreno *mali čovjek*. – Puštaj to! Neka ispadne kao nesporazum! Nismo znali i gotovo, a ove budale...

Mali čovjek pogleda u plafon. Makinalno i bez želje da išta vidi. Tek toliko da sa sebe otrese nervozu koja ga je počela hvatati...

Pitaš za apstrakciju? Hm. To ti je kao šlag na tortu. Dobro, nije baš šlag, ali... Misliš da nekako djeluje beživotno? Možda je to malo prestrogo. U slikarstvu nema ničeg mrtvog. Čak ni mrtva priroda nije mrtva. Banalno, zar ne? Dobro, reći ću to malo drukčije. Kad slikar slika pejzaž, što zapravo slika? Uzmimo na primjer neko brdo. Recimo ono u istočnoj Hercegovini. Goli kamen, spaljen od sunca, katkad bez ikakve vegetacije. Surov i fascinantno u svojem anorganskom spokoju. Da, rekao sam »surov«! I kad bi ti bio slikar, siguran sam da bi naslikao tu »surovost«. Baš nju, a ne kamen *kao takav*. A što to znači? Nešto živo, ljudsko?

I to ti je banalno? Dobro, priznajem da je tako, ali za to nisam ja kriv. Nisam ja kriv što naša čula sve što *posreduju* istodobno i *prerađuju* i daju nam sasvim novi *proizvod*. Dakle, ne ono što *stvarno postoji*, nego ono

što postoji za nas. To bih nazvao *mentalnim oživljavanjem*. Uostalom, nije li sjećanje baš to? Ako misliš na neku osobu koje više nema, kako je vidiš? Kao živu, zar ne? Onakvu kakvu si poznao, volio, ili mrzio. Tako je i u realnom životu. Sve što vidimo, čujemo, dodirujemo, ili na bilo koji način osjetimo, zapravo prisposobljujemo i na neki način oživljavamo u novom kontekstu. *Surov* i od sunca spržen kamen, *prijeteći* u svojoj *zagonetnosti*, *neuhvatljiv* u vječnosti, *prevrtljiv* u svojem koloritu – to je ono o čemu pokušavam govoriti. Znam da je i to banalno, ali neka mi netko kaže koja to noćna istina nije?

Apstrakcija. Oblici, boje, kompozicija, i sve ostalo što tvori jednu takvu sliku, nisu samo estetski elementi, dakle, *slikarstvo kao takvo*, nego uvijek i nešto *prikazuju*. Možda je izraz malo sirov, možda je bolje reći da *opredmećuju*? Emocije, stanja duše, psihologiju, možda i neku *višu stvarnost*? Svaki potez, pa i tamo gdje ga nema, gdje ostaje bjelina, ili način na koji se nanosi boja... sve je to, čini se, u izravnoj korelaciji sa životom u nama? I *predstavlja* ljubav, strah, nježnost, čuđenje? I to je banalno? U redu! Ali ja o banalnom i govorim!

I na kraju, najbanalnija konstatacija, ali uz koju pristaje i ono Gideovo upozorenje: – *Molim vas, nemojte tako brzo shvaćati!* – Dakle, u odnosu na *predmetnu* sliku, *apstraktna* je kao instrumentalna glazba u usporedbi s pjevnom. Nešto *čišća* i *izravnija*, ali i nešto *si-*

romašnija. Sve ovisi o uhu koje sluša. I otkucajima srca koje komponira. U osnovi, uvijek se radi o uhu i srcu. O oku i duši. O likovnom solipsizmu. Banalno rečeno, slikar jedino slika samoga sebe. Na ovaj ili onaj način.

Čovjek ulazi u kafić. Ruke drži u džepovima. Ispod desnog pazuha vire novine, a na glavi ima crvenu šiltericu. Naruči čaj s limunom i medom i sjedne na barsku stolicu, okrenut leđima prema šanku. Iz te pozicije vidi na ulicu, ali to ga ne zanima. Želi u miru pročitati novine. Ustvari, samo jedan članak. Oni za šankom, očito stalni gosti, nešto promrmljaju, jedan pogleda šankericu i mahne glavom u smjeru došljaka. Ona se nasmije i uzvratu s nekoliko laganih pokreta ruke prema dolje, dajući na taj način do znanja da je sve u redu. Čovjek s crvenom šiltericom pogleda naslovnicu, okrene se kao da se želi uvjeriti je li dovoljno sam, pa zaroni u novine. Ljudi za šankom se pogledaju, a šankerica stiša radio. Čovjek s crvenom šiltericom ponovno se okrene, baci brz pogled na šank i vrati se čitanju. Onda zaklopi novine...

... – Da vam ponesem te stvari? – upita *glas onoga s jakim i tamnim podočnjacima*. – Ne treba, mogu sam! – odvrati ovaj mrzovoljno i malo se nakašlje. Osjeti nelagodu kakvu osjećaju ljudi kad se nađu u položaju u kojem moraju slijediti proceduru koja ne pita ni za status ni za novac. Malo ubrza korak, ali mu *glas* rukom pokaže da se drži tempa, što *onoga s jakim i tamnim podočnjacima* još više omrzovolji. Nakon prilično dugačkog hodnika, spuste se niz stube, dođu do... *glas* tu preda neki papir kolegi, koji ga i ne pogleda. Samo udari... i da znak rukom da prođu. Vani, dvadesetak metara od ulaza, stoji crni džip zatamljenih stakala. *Onaj s jakim i tamnim podočnjacima* uputi se prema njemu, ne osvrćući se na *glas*, kao putnik na kolodvoru kad izlazi iz čekaonice. Uđe u kola, a *čovjek za volanom* baci torbu na zadnje sjedalo...

... – Misliš da je normalan? – upita *jedan od onih za šankom*. Ostali slegnu ramenima, a *šankerica* prošapta: – Pusti to! – Zar ne vidiš da se stalno okreće, otvara i zatvara novine! – dometne *jedan od onih za šankom*. – Možda je dobio na lotu, pa ne vjeruje vlastitim očima – smijući se dometne *čovjek koji pije već drugo pivo*. Svi ušute i ispod oka pogledaju *čovjeka s crvenom šiltericom*. Noge mu se klata na visokom barskom stolcu, svako malo lupi petom o željezni držač...

– Pogledaj kakvu kožnu jaknu ima! – procijedi *čovjek koji pije već drugo pivo*. – Možda je uistinu dobio na

lotu?! – Ostali se zapilje, a *čovjek s crvenom šiltericom* ustane i upita: – Mogu li platiti! – ŠankERICA ga pogleda i nehotice odvrati: – Pa niste popili čaj! – Nema veze, zaboravio sam – odsiječe *čovjek s crvenom šiltericom* i ostavi dvadeset kuna na šanku...

... – Samo da se pošteno okupam, samo da se pošteno okupam! – ponavlja *onaj s jakim i tamnim podočnjacima*. Uzdiše i kuha u sebi. Ne obraća se *čovjeku za volanom*, nego samome sebi. *Čovjek za volanom* šuti i ne misli ništa. To mu je i posao. Vozi šefa i čuva ga. Što čuje, zaboravi, ništa ne komentira.

– Zapamtit će oni mene! Zapamtiti!... Dobro je, dobro je. Samo se ne smijem nervirati. To mi je dodatni motiv!... Solna kiselina. Tako je! Solna kiselina! To ću im prirediti. To! Svaki dan ću ih kuhati u solnoj kiselini. I gledati kako se muče... I lista! Lista svih onih koji se moraju... Prekriti, nestati, zamračiti... najefikasniji sociološki pojmovi... Neka ne misle da ću se...

– Uzdahne pa upita *čovjeka za volanom*: – Što ti misliš? – Imate pravo, uvijek imate pravo – odgovori *čovjek za volanom* i doda: – Još malo i doma ste!...

...*Čovjek s crvenom šiltericom* izađe iz kafića i uputi se prema glavnoj ulici. – Kladim se da je skrenuo prema policiji – vikne *jedan od onih za šankom*. – Što će *čovjek* na policiji? – usprotivi se *šankERICA*. – Za svaki slučaj – dometne *jedan od onih za šankom*. – Haj-

demo pogledati – predloži čovjek koji pije već drugo pivo. Svi izlete na pločnik. Sunce je padalo prijateljski na ramena prolaznika. Nije ih bilo previše, nisu se odveć žurili. Kao da su trajni inventar grada. Crvena šilterica skrene desno, a za njom i novine ispod desnog pazuha.

ŠankERICA pobjednički konstatira: – Eto, vidiš da nije! – Možda namjerno ide zaobilaznim putem – odbrusi jedan od onih za šankom...

...Čovjek s tonzurom ustane iz fotelje, ode do raspela što stoji na komodi i prekriži se. Tijelom mu prostruji zadovoljstvo, dođe mu da skoči i da se zadere, ali se obuzda. – Koliko još ima do apsolutne?... – proleti mu glavom. Lecne se. Kako se uopće toga sjetio? I to sada kad bi trebao odvesti ženu na večeru i popiti čašu crnoga vina, opustiti se i osjetiti... – Zbilja, koliko još ima do?... – ponovi. Ponovno sjedne u fotelju, pogleda u mobitel i pomisli kako bi možda ipak trebao nazvati. Predomisli se. – Koliko god da ima, moram izdržati. A onda mogu reći što hoću. Da sam zaradio, da sam...

– Kandidirat ću se. Moram! Na braniku domovine, pa da vidimo!... Ustane i opet ode do raspela. Prekriži se, nabrzinu izmoli *Oče naš* i *Zdravo Marijo*, ponovno se prekriži i duboko udahne. – Dobro je, glavno je da nema... – Vрати se do fotelje, uzme mobitel i nazove.

Nakon nekoliko sekundi začuje: – Halo! – Ja sam! Čuješ me? – upita. – Ništa ne čujem, na ulici sam, na Zelenom valu – odvrati čovjek s crvenom šiltericom...

Domaćin ureda od tri zasebne cjeline imao je puno neprijatelja. Neke od njih sam je proglasio svojim neprijateljima i, jasno, koristio svaku prigodu da im napakosti. U sretnijim okolnostima takvi su završavali... da ne kažem gdje... ili u solnoj kiselini *onoga s jakim i tamnim podočnjacima*. Drugi su opet njega proglasili svojim neprijateljem i činili sve da ga osramote. Iz te situacije nastali su stanoviti društveni rituali koji su se s vremenom pretvarali u neku vrst *kvaziinstitucija*, s nakanom da održe upravo te i takve rituale, a po mogućnosti i da ih unaprijede.

U svakom slučaju *čovjek s tonzurom* bio je neprijatelj *domaćinu ureda od tri zasebne cjeline*, ali je i *domaćin ureda od tri zasebne cjeline* bio neprijatelj *čovjeku s tonzurom*. To dvostruko neprijateljstvo bilo je jednim dijelom posljedica okolnosti, a drugim stvar izbora. U

svakom slučaju bio je to lijep ritual koji je mnoge zaboljao, a kod naivnih budio nadu da će se iz njega na kraju izroditi nešto veliko. Ali od toga nije bilo ništa. I to je ono što je zapravo najljepše u tom neprijateljstvu. Kao u boksu kad se razmijene mnogi udarci, a na kraju boksači padnu jedan drugom u zagrljaj, neozlijeđeni i s parama na računu.

Kao što je rečeno, *čovjek s tonzurom* morao se kandidirati. Zapravo, on je sebe uvjerio da to mora učiniti ako želi sačuvati ono do čega mu je najviše bilo stalo, a na što je, inače, ciljao *domaćin ureda od tri zasebne cjeline* kad god bi ga uzeo na zub. A uzimao ga je često, jer je bio u prednosti, budući da je već prošao kandidaturu. Ali je isto tako njegova pozicija mogla postati manje ugodnom, ako bi *čovjek s tonzurom* prošao svoju. Znala su to obojica, pa je posve normalno da su htjeli ustanoviti pravila za eventualno novu situaciju. To neprijatelji često rade, a samo se neupućeni čude. Neprijateljstvo je svakako lijepo kad se loše ne događa tebi, nego onom drugome. Ali budući da i onaj drugi tako misli i trudi se da zapapri tebi, sasvim je razumljivo da se ljudi – ako to od njih traže okolnosti – nastoje sporazumjeti.

To je vjerojatno i bio razlog zbog kojeg su se – nekoliko mjeseci nakon što se *čovjek s tonzurom* znojio kao nikad u životu, a *domaćin ureda od tri zasebne cjeline* bio potanko informiran o događaju – njih dvojica našli.

Dakako, tajno, kod čovjeka za kojeg bi se moglo reći da je imao dvostruku svrhu postojanja. Jednu da zarađuje velik novac, i drugu da se ovakvi sastanci održavaju pod njegovim krovom. Iza leđa svijeta, ležerno, gotovo familijarno. I svakako uz dobro jelo. A tko je dao inicijativu, to je već teško reći. Kasnije je jedan od njih obznanio da je sastanak održan, ali je onaj drugi rekao da se toga ne sjeća, jer da se svakodnevno sreće s mnogim ljudima. I tako je sve ostalo u sferi nagađanja. Uostalom, kako i priliči takvim ritualima.

Ovako ili onako, ima razloga da se vjeruje da je čovjek s *tonzurom* upitao *domaćina ureda od tri zasebne cjeline* zašto ga progoni, a ovaj odgovorio da on nikoga ne progoni, ali da poznaje ljude koji sami sebe progone, jer čine loše stvari. Također ima razloga da se vjeruje da je čovjek s *tonzurom* na to odgovorio da i on poznaje ljude koji su činili, a i sada čine loše stvari, ali da njih nitko ne progoni, jer na svijetu nema pravde. Nakon toga su se obojica malo opustili i zaključili da – u slučaju da kandidatura dobro prođe – svakako upriliče novi sastanak i popiju kavu.

Kad je odlazio iz kuće čovjeka koji je imao dvostruku svrhu postojanja, čovjek s *tonzurom* je bio uvjereniji nego ikada da u politici nema ni trajnih neprijateljstava, ni trajnih prijateljstava, dok je *domaćin ureda od tri zasebne cjeline* samo procijedio sebi u bradu kako bi bila tragedija da »ovakav tip uspije«. Autor pretpostav-

lja da je to rekao iz straha da ne izgubi lijepo neprijateljstvo. Napokon, *domaćin ureda od tri zasebne cjeline* bio je mnogo stariji od *čovjeka s tonzurom* i shodno tome imao je i mnogo manje vremena. Lijepo neprijateljstvo u ruci u takvim okolnostima doista može vrijediti više nego i najljepši savez na grani.

To je *ona*. Sjedi satima i crta. Velika daska oslonjena na bidermajerski jedaći stol i na rukohvate tapecirane stolice. Izgleda kao zarobljenik. Telefon je u dnu velikog dnevnog boravka, a mobitel na stolu. Ako zazvone, mala je šansa da se javi. Treba vremena (a i snage) da se oslobodi *okova*. Ne jede, ne pije, samo crta. Tipični kampanjac. Ili ne radi ništa, ili crta dok je oči ne izdaju.

Osım desne ruke, u kojoj drži pero što ga svako malo umaće u bočicu tuša i koja je stalno u pokretu, gotovo da se i ne miće. Kao da meditira. Jedino povremeno pomakne glavu, malo ulijevo ili udesno. Ali je zato lice živo. Kao nebo za oblačnih i vjetrovitih dana. Svaki potez ima svoj jedva primjetni ton, neki izraz, neobično zračenje. Ili se samo tako čini? Jer je kontrast u odnosu na prikovano tijelo tako snažan? Na tisuće malih kružića i poteza, na tisuće istih pokreta koji proizvode

posve različite efekte. Neumorno, predano, bez ikakva vidljivog napora. Očito po nekom planu zakopanom u spremištu ideja. Koji izlazi na svjetlo dana paralelno s nastankom slike? Nema velikih stanka, nema ih uopće. Samo neumorna ruka i pero što jedva čujno grebe po površini papira. Navođenje je kompjutorski precizno, bez dvojba i korekcija. Nesvjesno? Nipošto!... Svjesno? Također!

Povremeno nešto kaže ili pita. Ali nimlo ne remeti stvaralačku harmoniju. Ruka jednako odlazi na ovu ili onu stranu, iscrtava kružice i male spirale, bez dvojbe, upravljana točno kao sat, premda je mozak naoko angažiran na sasvim drugom planu. Pita, daje odgovore, raspravlja. A slika raste kao da dolazi iz nekoga drugoga svijeta, netaknutog bukom i savršene koncentracije... Zimsko je doba, sunce ranije zalazi, ali ona zaboravlja upaliti svjetlo. Ruka i dalje neumorno radi, lice je prošarano navirućim emocijama, oči se naprežu, ali se ne miče. Ne ustaje, ne traži pomoć, samo crta. Ako upališ svjetlo, kaže »hvala« i nastavlja. Katkad se čini da je još samo usput na ovom svijetu, u svojem dnevnom boravku u kojem vise Šuteji, Šebalji, Šiško, Tompa... i koji je učinila hramom ukusa. Svaka je stvar pomno odabrana, stilski sparena, od pisaćeg stola do uske bidermajerske klupe. Iako je to samo kuća na selu, gdje povremeno boravi i gdje je mogla imati pravi atelijer, sve je podredila *ukusu*. Čak i funkcionalnost. Jednako se ne obazirući na *svijet*, kao i sada kad crta u polu-

mraku, ili na svjetlu. To je *ona*, prožeta *spleenom* koji se čini i dalekim i bliskim, kao nebo na horizontu.

Kako objasniti to »traćenje« vremena, to »trošenje« snage, tu beskrajnu upornost da se stvori nešto posve »besmisleno«, jer nije od *ovoga* svijeta? Crte, kružići, spirale... Na tisuće. Kao zvijezde na nebu. Svjetovi koje vidimo, ali čije nam podrijetlo ostaje nepoznato?

Smijem li zapitati: Umiru li to ljudi zato što se boje vječnosti? U *Gilgamešu* ima jedno takvo prokletstvo. Je li u našoj kulturi drukčije? Strah od vječnosti! Tko to još nije upoznao?! I zato sve te crtice, kružići i spirale? To dobrovoljno zarobljeništvo u polumraku, ta magija, ta ukradena konačnost? Ima puno odgovora, ali nema uvjerljiva odgovora. Pa što bih ja mogao reći?

Teško je ploviti morima bez kompasa i bez zvijezda na nebu. Teško je živjeti u vremenima bez orijentacije. Bez onoga što Nijemci zovu *Leitkultur*, ali što više ni sami nemaju. Sveto se izgubilo u profanom, pa je logično pitanje: Što je s umjetnošću? Ili drukčije rečeno: Je li ona uopće moguća na *stari način*? Kao nešto esencijalno? *Kategorija* života? Ili je sve svedeno na dekoraciju, na subkulturni relativizam?

A što ako su sva ta pitanja samo krik umirućih dinosaura, onih što se nisu uspjeli adaptirati na novu kulturnu klimu što ju je donijela informatička revolucija? Onih što žive s knjigama koje nitko više ne čita, koriste se pojmovima koji zamaraju mozak i smračuju vidike? Jesmo li svi mi koje muče takva pitanja, samo dosadni gnjavatori, izumiruća sorta kverulanata, suvremenici koji su izgubili suvremenost?...

Što je, dakle, sa slikarstvom u tom moru subkulturnog relativizma, postmodernističkog permisivizma i općeg nedostatka ukusa? Ponavljam to pitanje ne zato jer je krucijalno, nego zato što se pretvara u muku stvaranja. Bit će i slikara i slika, umjetnika svih vrsta kao i njihovih djela, ali – i to je ta muka – hoće li biti onog osjećaja da sve to ima neki dublji smisao? Da kreacija nije samo plemenito dokoličarenje, ili (u pragmatičnoj varijanti) trka za sigurnom egzistencijom, nego da se radi o nekom posebnom savezu s Bogom i Vječnošću i da se to cijeni čak i onda kad se i ne razumije?

Odgovor br. 1. Ni danas nije posve sigurno koliko su Stari Grci imali muza. Općenito se uzima da su ih imali devet, ali neki govore o samo sedam, Platon o deset, no jedno je sigurno: nisu imali muzu za likovnu umjetnost (slikarstvo i kiparstvo). Štoviše, za razne vrste pjesništva (uključujući tragediju i komediju) imali su čak pet muza. A budući da su u to doba povijest i astronomiju također smatrali umjetnošću, imali su muze i za te dvije znanosti.

Kiparstvo i slikarstvo bilo je samo »tekhne«, nešto poput rukotvorstva (zanata). I zato su za Fidijina i Apelova djela imali istu riječ kao i za rad običnog kovača. Može se nagađati zašto je tome tako. Zašto je likovna umjetnost svedena na puki zanat, tehnikaliju. Možda

nije posve pogrešno reći da su Stari Grci bili previše pod dojmom »pisane riječi«, štoviše očarani njome. Ako se uzme 3000. godina pr. Kr. kao okvirni datum pojave pisma među narodima (a među mikenskim Grcima čak 1500 godina kasnije...), onda je jasno da je taj izum bio nešto supermoderno u odnosu na sve ostalo, a pogotovo u odnosu na slikarstvo...

Odgovor br. 2. Ovo će sada biti mala gnjavaža, ali cilj joj je utvrditi dvije činjenice. Prvu, da je ljudska kultura (umjetnost) započela upravo s likovnom umjetnošću, i drugu, da je *zgušnjavanje vremena* u sadašnjici (stručnjaci to zovu *autokataliza*, koja – u ovom slučaju – podrazumijeva ne samo dinamiku likovnih solucija nego i ishode) toliko brzo i vrtoglavo da nikakva prognoza nije moguća. Govoreći astronomskim rječnikom, moglo bi doći do nastanka crne (kulturološke) rupe čija bi *gravitacija* mogla onemogućiti bilo kakvu (duhovnu) emanaciju u klasičnom smislu riječi.

Dakle, prije otprilike sedam milijuna godina populacija afričkih čovjekolikih majmuna raspada se na tri zasebne grane od kojih je jedna evoluirala u moderne gorile, druga u dvije vrste modernih čimpanza (obična i patuljasta čimpanza poznata pod imenom *bonobo*), a treća u ljude. Ti *hominidi*, ili, ako je nekome draže, *protoljudi*, već su se nakon tri milijuna godina osovili na noge. Jedan od posljednjih u tom hominidnom

lancu – *homo erectus* bio je upola manji od današnjeg čovjeka i imao je isto toliko manji mozak. Ta je kilaža iz otprilike 1,7 milijuna godina pr. Kr. Kako to još nije bio pravi čovjek (kakva danas poznajemo), oko 500 000 godina pr. Kr. pojavljuje se *homo sapiens*, čija je lubanja slična našoj i koji je već poznavao vatru. Ali ne i umjetnost! Nema apsolutno nikakvih arheoloških tragova da je *homo sapiens* slikao ili svirao.

Naravno, sve se to događa u Africi, a možda i u Aziji, ali o tome se znanstvenici još uvijek spore. Ono što međutim sigurno znamo jest to da je negdje od 130 000. do 40 000. godina pr. Kr. Europu nastanjivao *neandertalac*. Iako ga danas mnogi opisuju kao majmunolikog grubijana, *neandertalci* su imali nešto veći mozak od današnjega čovjeka i svakako su bili autohtoni Europljani. Osim toga, apsolutno je dokazano da su pokapali svoje mrtve i da su se brinuli za bolesne. Ali ni oni nisu poznavali umjetnost! Nema nikakva traga o bilo čemu, čak ni o perlama načinjenim od nojeva jajeta, kao što će to biti slučaj s njihovim nasljednicima.

Bi li, dakle, bilo odveć smiono postaviti tezu da su *neandertalci* zbrisani s lica Europe ne samo zbog toga što su u odnosu na osvajače bili lošije naoružani i tehnološki inferiorni, nego i zbog toga što nisu bili *umjetnički narod*?

Odgovor br. 3. To su bili Afrikanci. Pojavili su se oko 100 000 godina pr. Kr. i iz Afrike provalili u Europu oko 40 000 godina pr. Kr. Poznati su pod imenom *kromanjonci*. Njihov kostur podsjeća na moderne ljude, ali na našu rasu podsjeća i finoća kojom su izrađivali oruđa i oružja (igle, šila, oruđa za graviranje, harpune, izbacivače koplja, lukove i strijele...). Ipak, pamtimo ih po *estetici* i *duhovnosti*. To je *narod* umjetnika čiji veličanstveni crteži na zidovima špilja (kipovi, glazbala) i danas zadivljuju svakog kultiviranog čovjeka. Pisac jedne neobične knjige («Sva naša oružja») Jared Diamond u vezi s tim kaže: «Tko god je iz prve ruke iskusio silovitu moć crteža bikova i konja u prirodnoj veličini u špilji Lascaux na jugozapadu Francuske, odmah će shvatiti da su autori tih djela imali ne samo moderne kosture nego i moderne umove.» Takva djela pronađena su gotovo na svim stranama svijeta: u skloništu pod stijenom Pedro Furada u Brazilu, u špilji Meadowcroft u Pennsylvaniji, Monte Verde u južnom Čileu...

Ti genijalni crtači u samo su nekoliko tisućljeća posve istrijebili *neandertalce*, s kojima se, ako je to važno (?), nisu seksualno miješali. Pitanje, dakle, glasi: Jesu li *kromanjonci* zavladali euroazijskim prostorom, a onda i cijelim svijetom, zato što su bili umjetnici?

Odgovor. br. 4. I ovaj odgovor je u obliku pitanja: Ako je čovjek svoj dugi povijesni put započeo crtanjem

(slikanjem), može li ga okončati bez njega? Ne u doslovnom smislu riječi, nego u smislu marginalizacije, banalizacije, trivijalizacije?... I to vremenu usprkos?

Na žici, između električnog stupa i kuće, poredalo se desetak lastavica. One najveće djeluju nekako trbušasto, one srednje elegantno kao male nebeske ladice, a one najmanje tako da izazivaju samilost. Lete u nepravilnoj putanji, naglo mijenjajući smjer, pa se opet vrate na žicu. *Ona* ih promatra, zavaljena u pletenu fotelju na velikoj verandi. Kuća je na obroncima Sljemena, samo s druge strane, one zagorske. Drvena je, ali proširena za golemi dnevni boravak u koji je, silom prilike, »ugrađen« i bunar dubok 33 metra. Zapravo je zaobiđen, ali zbog staklenog rastera djeluje kao da je u boravku. Vruće je, kako to već biva u srpnju, no pogled na Sljeme malo rashlađuje. Pije kavu, baci pogled na kamenjar i pomisli: – Ovo večeras moram malo jače zaliti. – Ponovno se vrati lastavicama i makinalno počne glavom slijediti njihovu putanju. Frida lijeno ustane, protegne zadnje noge i odvuče se do hampera s vodom. – Jesi li joj danas

promijenio vodu? – vikne mužu. Ne sačekavši odgovor, ustane i ode na pipu što služi za zalijevanje vrta.

Vrati se i još udobnije ugnijezdi u fotelju. Ponovno pogleda lastavice i dovikne: – Morat ćemo zaliti i travu, gotovo je spaljena. – Frida se odvuče pod debele čemprese i nestane u njihovoj sjeni. Prođe traktor, čovjek mahne rukom, ostavljajući iza sebe sve tiše brektanje motora. Lastavice lete kao da ih se ne tiču ovozemaljski poslovi, a *ona* osjeća da je tu na neki poseban način doma. Ustaje rano, jer želi zoru podijeliti s kosovima koji redovito dolaze u to vrijeme, a i zbog zalijevanja. Ponekad slika, ali manje za ljetnih vrućina. Ljeti uglavnom promatra. Na stotine biljaka koje je posadila i koje se u to doba ne smiju dirati. Samo zalijevati i promatrati. Proljeće i kasna jesen vrijeme su za kopanje i sadnje. Tada to čini kao što i slika. S upornošću koja je dijametralno suprotna njezinoj snazi i kondiciji. Od jutra do mraka. Uz pomoć domaće žene (s istog brijege), ako se tako smije reći za nekoga tko se u Zagorju, nakon udaje, doselio mužu na brdo.

Točno je dvanaest sati. Vrijeme kad su krtice osobito aktivne. I opet u šest navečer. Zna to i Frida, pa se katkad u to vrijeme uputi prema krtičnjacima, čekajući da prorade. I koliko god se s prvim dizanjem zemlje bjesomučno baca na kopanje, nikad ih ne uspijeva nadmudriti. Za krtice je tu raj na zemlji, nitko ih ne dira, osim neuspješne Fride. Ništa što je živo nije ugroženo

na tom komadu zemlje na kojem *ona* sjedi u svojoj ple-tenoj fotelji. Znaju to i lokalni psi pa dolaze po svoju porciju obroka. Znaju i kad je nema. Ali i kad dolazi. Može se došuljati tiše i od sjene, ali oni su za pola sata tu. I dobiju što ih ide. Samo se Fridi zacrni dlaka na hrptu, ali ni to ne traje predugo.

– Da imam jezero, imala bih labudove – reče. – A znaš zašto? Zato što cijeli život žive samo s jednim partnerom. Sviđa mi se taj samoprijegor. Ima u njemu nečeg tužnog, ali i likovnog.

– Zašuti, a *on* nadoveže: – Pa imaš voluharice, i one cijeli život žive samo s jednim partnerom. Jedino slabo izlaze iz svojih rupa. – *Ona* ne odgovori ništa, pogleda lastavice i osjeti neku ugodnu težinu u prsima. – Kad bi barem zauvijek mogle ostati tu – pomisli. – Donose sreću!

Dolje, kod prvih kuća, začuje se lavež, pa odgovor iz neodređenog smjera, uskoro cijeli orkestar, koji naglo utihne. Osluškivanje, pa opet, pojedinačno, dvoglas, troglas, zbor. Frida nevoljko ustane i jednako tako zalaje nekoliko puta. Protegne lijevu, pa desnu stražnju nogu, istegne vrat i odgega do mjesta na kojem je ležala. S izrazom lica koje samo što ne kaže:

– Blesani, zašto me uznemiravate?! – *Ona* zažmiri, zabaci glavu preko naslonjača, a pred oči joj počnu

navirati najrazličitiji oblici, forme u svakakvim kombinacijama i odnosima. Počnu se polako preslagivati, sistematizirati dok se ne pretvore u harmoniju, toliko zornu da bi se mogla prekopirati. *On* nešto upita, ona ne odgovori. Ponovi pitanje, i dalje tišina. Samo tiho Fridino režanje na ponovljeni lavež seoskih paša. – Čuješ li ti mene!? – gotovo zaviče. *Ona* se trgne i kao probuđena upita: – Molim? – Pa zašto mi ne odgovoriš kad te pitam? – odreže *on* nervozno. – Pa zar ne vidiš da slikam? – odgovori, pa se nasmije: – Hajde, znaš da te volim.

Dopamin, serotonin i neki drugi hormoni odgovorni su za naš osjećaj sreće. Ako pogledamo sliku voljene osobe, ti hormoni zajedno s adrenalinom i nekim drugim kemikalijama izazivaju stanja koja bi se mogla opisati kao ovozemaljsko blaženstvo. Ne znam da li bi se iz toga smjelo zaključiti da sama ljubav nije dovoljna za sreću, nego tek kada, i ako, izazove rečenu kemijsku reakciju. Možda je to razlog zbog kojeg je Karl Popper tvrdio da ljubav ne može biti osnova na kojoj se čovječanstvo može ujediniti i dovoljno humanizirati i na taj način Thomasa Hobbesa zauvijek pospremio u muzej. Čovjek naprosto nije u stanju voljeti na daljinu. Ono što je predaleko ne dopire do naših srdaca, makar se ne znam koliko trudili da ljubimo i *dalekog svoga*. Samo je blizina gnijezdo za ljubav, jer se retortom ne može manipulirati iz daljine. Zbog toga smo u stanju svakog dana na televiziji gledati nove strašne nesreće, ubija-

nja, krvoprolića, izgladnjele. Možda kažemo »užas!«, možda okrenemo broj telefona i uplatimo koju kunu za nesretnike, ali ljubav kakvu osjećamo prema onima koji su nam na oku i pri ruci, svakako ne osjećamo. Isus nas je, doduše, poučio da volimo sve ljude, ali to nam ne polazi za rukom. Za to su krivi dopamin i serotonin, jer su to hormoni s kratkim fitiljem. Uostalom, što bi bila ljubav bez svojeg blaženskog derivata? Briga, odgovornost, dužnost?... Zna li tko još kakav sumoran pojam!?

Zašto bih volio ljude ako mi zbog toga drastično ne poraste razina dopamina i serotonina? Teško pitanje za moraliste, ali lagano za biokemičare. Napokon, nije razjašnjena ni uzročno-posljedična veza. Možda je baš ljubav derivat dopamisko-serotonisko-adrenalinog... koktela? Možda je ljubav samo kemijski proces pa zato i tako nestalna? Ima ljudi koji ne vole ni vlastitu djecu, ima ljudi koji su više adrenalina potrošili na mržnju nego na bilo kakvu ljudsku toplinu, ima ljudi... ali je pitanje ima li čovjeka? Ono je iz Diogenovih vremena, ali električna struja nije tu mnogo promijenila na stvari. Lijepo je ljubiti, lijepo je voljeti, ali pitanje je što je stvarnost.

Čovjek ode u lov, pobije veprove, srndaće i zečeve i tvrdi da to čini iz ljubavi prema prirodi (osobito fauni!). Onaj tamo mlati ženu, ali, jasno, samo u napadu ljubomore (dakle, ljubavi!), a ti, što ti činiš, dragi čitatelju? Jesi li ikada spasio mačiče ostavljene u snijegu, ili nahranio gladnog i šugavog psa? Ne pitam te za ljude.

Naravno da si ponekad pokazao meko srce i možda bio nesebičan i ponizan. Ali, jesi li se ikada ponizio pred dobrotom, zaplakao zbog opće bijede u svijetu, poljubio ruku ženi koja te izdala...

...A zašto bih te onda volio? Ili točnije rečeno: eto zašto pogled na tebe (a tu računam i samoga sebe) ne izaziva nikakav višak dopamina i serotonina! Hladan sam ko špricer iz još jednog razloga. Psihijatri kažu da se ne treba previše emocionalno štrapacirati, šteti zdravlju, samopoštovanju, samosvijesti. A nije ni probitačno. Malo je ljudi meka srca koji su stekli bogatstvo, vladali državama i narodima. Svijet nije skrojen za cmizdravce, nego za... Gotovo rekoh... za ljude zaguljena karaktera i kamena srca!

Evo ga, ima crvenu rinčicu i drži svijet u rukama! Zapravo, gura ga kao teško breme. Vidiš li ljubav na njegovu licu ili samo zabrinutost, a možda i patnju? Bi li ga mogao voljeti tako skrhanog?... Obično autor ne vrijeđa svoje čitatelje, pa se nadam da to ni ja nisam učinio. Samo sam se malo ražalostio. Kao Kleistov junak kad su mu izmučili konje, a nisu to htjeli priznati. Znam, netko će reći da je to samo krik usamljene duše i predložiti sasvim konkretan psihijatrijski tretman. Bit ću mu zahvalan i za takvu pažnju.

Ustvari, muči me ovo: Kad bi ljudi uistinu htjeli i mogli voljeti, kad bi to za njih doista značilo trajnu

sreću, koga bi trebali voljeti? Ovog s rinčicom, ili onog s flasterima preko očiju, ili onu s malom ručnom torbicom između palca i kažiprsta i s tako čedno raširenim nogama?

Eksplozija je bila snažna, ali nitko nije stradao, jedino ogradni zid, visok oko dva metra. Sagrađen od svijetloružičastog klesanog kamena, debljine oko pedeset centimetara. Sad leži srušen u dužini od dva metra, pa djeluje kao kulisa iz trećerazrednih filmova. PolICIJA je smjesta blokirala ulicu, ali se čini da to nije bilo potrebno. Nitko se nije pojavio čak ni na prozoru. Dva sata kasnije, nekoliko je automobila gotovo nečujno izašlo iz dvorišta, vozeći svoje vlasnike na posao. Po neke su došli šoferi, a drugi, koji stanuju nasuprot svijetloružičastoj ogradi, morali su do svojih službenih kola pješice. Ali jednako nečujno i bez vidljive znatiželje. Neki *prerano osijedjeli muškarac* uđe u BMW peticu i samo procijedi mumiji za volanom: – Tako ti je to danas! – Ovaj lagano pritisne papučicu gasa i *petica* otklizi gotovo nečujno. *Prerano osijedjeli muškarac* uzdahne i dometne: – Više čovjek nije siguran ni u vlastita četiri zida...

... Na drugom kraju grada, *čovjek zagonetna osmijeha i zalizane tamnije kose, možda star četrdeset i nešto godina*, već jedan sat okreće radiopostaje i sluša vijesti. Prije nekoliko minuta, točnije u 7 sati i 30 sekundi, čuo je što je tražio. – Ha! – vikne, prigušujući glas. Popije gutljaj kave koja mu se gotovo posve ohladila, ustane i protegne se. Izade na terasu i osjeti jedva primjetnu drhtavicu u rukama i tijelu. Ugodnu i punu neke nadolazeće snage. Vrijeme je ugodno i čini se kao da sunce dolazi iza ugla. Još se ne vidi, ali se osjeća, osobito u plavetnilu što proviruje iz krošnje starog javora. *Čovjek zagonetnog osmijeha i zalizane tamnije kose, možda star četrdeset i nešto godina* pogleda drvo i pomisli: – Moram ga osloboditi tog bršljana. – Priđe drvetu, rukom razmakne listove i ugleda prilično debele lijane što su se urezale u deblo, stežući ga poput udava. Začudi se da je stvar već tako daleko otišla, vrati se na terasu, a glavom mu proleti: – Sad zna što mu je činiti, ako ne želi da mu idući put... – Velika svraka zakriješti u njegovoj blizini, on se trgne i procijedi sebi u bradu – Kvragu! – Pogledom isprati njezin let, uđe u kuću i vikne – Ljubavi, kava!...

... – Smiri se, ajde, smiri se... nije to ništa strašno... znam ja tko je, znam. Da je htio mogao je srušiti kuću... Smeće jedno! Rekao sam mu da nema problema i neka se strpi, a on ovako... Dobro, dobro... Ajde, smiri se, sve će biti u redu. Već sam zvao onoga... da sredi stvari sa... Nikud više bez njih, to je prvo... Za svaki slučaj, pametan misli na najgore. Nema panike, ali... Uostalom,

činjenica da sam ja, to što jesam, traži ozbiljan pristup. Pa ne može svaka fukara u pet ujutro... e, ne može. I ti i djeca odsad nikud... Ne ćeš ni osjetiti, sve je to diskretno... a ovo govno, njega ću ja smiriti... dat ću mu... smrad jedan! – Zazvoni telefon, a glas s druge strane žice javi da je ugovor spreman, i to... odmah, danas od 12 sati... – Eto vidiš! – uzvikne *onaj kojem ne treba spominjati ime*, priđe ženi i spusti joj ruku na rame.

– Sve je u najboljem redu, osim toga, neka javnost vidi... – Bljesne mu pred očima, zgrabi telefon i užurbano izdiktira: – Ništa drugo osim jedne jedine stvari! To je napad na... na mene i, naravno... zato jer se... jer smo... samo to i ništa drugo... Hoću principijelnu priču... nikakvu privatnu... – Spusti slušalicu, okrene se ženi i pogleda je. Iznenada osjeti slabost i pritisak u želucu kao da će eksplodirati. – Molim te, dodaj mi... moram uzeti... Spusti se u fotelju i pomisli: – Dokle?...

... Slažem se da je tako najbolje. Meni je žao da je tako ispalo. Ali ja nisam kriv. Ona je... znaš, netko joj je... Moj položaj, a i ova situacija, vidiš i sama... Bio bih ti zahvalan da to muški izvedeš. Bez suza i tragova. Odlaziš, jer ti je dosta... izmisli nešto, nešto principijelno... ne slažeš se s metodama, ili tako nešto... Lansiraj se kao stručnjak. Ne možeš to više intelektualno izdržati, ideš u privatni... i riješi se onoga... *Žena s lisičjim očima* samo ga šutke sluša i što on više govori, ona ga više mrzi. Mrzi taj njegov spori i topli ljudski glas, te

njegove *iks* noge koje sada primjećuje više nego kad je pred njom paradirao kao... – I gle kako je majušan, kao plišani medo! Onaj od žutog pliša!... Da, baš je takav bio... Jedino je imao ravne noge i okrugle oči... – Molim te da još danas odradiš ovo oko eksplozije, nešto treba reći, principijelno, naravno, osuda, ali bez panike, sve je pod kontrolom... Sutra uzmi radnu knjižicu, a ja ću se pobrinuti... – *Mali čovjek* zašuti, pa brzo dometne: – Nije nam to trebalo! Ne na takav način... i riješi se onoga... – *Žena s lisičjim očima* ne reče ništa, ustane, krene prema vratima pa se predomisli, vrati i pruži mu ruku. On se iznenadi, ali makinalno ispruži svojju. Ona ga čvrsto dohvati, pogleda u oči i smijući se reče: – Bila mi je čast! – Okrene se i izjuri iz sobe. Suze joj navru na oči, a glavom proleti: – Prokleti gad...

Mali čovjek podigne slušalicu i sam okrene broj: – Žao mi je da ti se to dogodilo – izgovori opreznim glasom. – Ja ti u ime... naravno, naravno... obećajem da ćemo najbrže... Glavno je da se nikome ništa nije... Ma pusti to sada! Znaš da ja s time nisam imao... Zaboravi, ovo je sranje, a ne ono... Kako mislim? Čekaj, čekaj... Razumijem da si izvan sebe, ali ja ti jamčim... Pa mi smo... Dobro, u redu... imaš li koga na pameti? Pa mislim... Ili nećeš... U svakom slučaju pozdravi ženu... Znaš na koga se možeš...

...*Onaj kojem ne treba spominjati ime* spusti slušalicu i opsuje. Pomisli da nazove... onda se predomisli.

– Možda je bolje da se pravim da ne shvaćam... Barem neko vrijeme. A vjerojatno su sve linije... – pomisli. – Bili bi ljudi da ne pretpostave i... – Počne osjećati nervozu i svrbež po dlanovima, počese se i odluči: – Najprije na oporavak, a onda ću vidjeti... – Spopadne ga: – Sve je to kaljuža! Samo dublje... Van, Van! Što košta da košta... – Sjeti se prvih dana i one bravurozne kombinacije: – Kakva su to vremena bila! – prošapće...

...Na moru je uvijek drukčije. I ovaj put je tako. Nema vjetra, ili ga ima premalo. Jedra snažno podrhtavaju, ali ako znaš, možeš ploviti i u takvim okolnostima. Brodica duga devet metara ima dobar i snažan motor, tri spavaće kabine, od kojih su dvije u krmi, solidan dnevni boravak sa šankom i onu u provi. *Francuz* ju je dobio od prijatelja na korištenje. Na nekoliko dana. Kako bi proveo dva-tri prijatelja i *jednog iz Zagreba*. Zapravo najviše zbog tog *jednog iz Zagreba*. Zato mu je osobito stalo da što više koristi jedra iako se čini da nema vjetra. Samo je takva plovidba jedino vrijedna svojeg imena. Izda zapovijed, momci na časak prionu poslu, brodica se malo nagne, osjeti udar vjetra, pa počne kliziti. – Vidiš da može i bez vjetra – nasmije se i pogleda *jednog iz Zagreba*. Ovaj je prvi put jedrio i svemu se čudio.

Francuz mu pokaže kako se koristi karta, kako se mogu odčitati pozicije... – Sve je to jako jednostavno – reče. – Kao sam život. Ploviš, ležiš na palubi i ne radiš ništa. Vrijeme prolazi i na neki se način i sam pretvaraš

u to plavetnilo i to svjetlo. I ne treba ti ništa drugo, malo ribe i... – Ja ne bih mogao tako, barem ne na du-
lje vrijeme – odgovori *jedan iz Zagreba*. Nije mi jasno
kako ti... – E, za to trebaš biti Dalmatinac... – presiječe
Francuz. – To je moj plan za budućnost. Ploviti, loviti
ribu i razmišljati. – Pa na suncu se baš ne razmišlja –
usprotivi se *jedan iz Zagreba*. – E, to je pogrešno! Pa ne
moraš se ubijati od razmišljanja! Malo se sunčaš, malo
drijemaš, malo paziš na brod, pa se nečega sjetiš, neko-
liko minuta razmišljaš i evo je! Ideja je tu! – *Francuz* se
nasmije i nastavi: – Bez šale, ništa me više ne zanima
osim mora i broda. Dosta mi je i čizama i... – ne dos-
pije završiti misao. Jedna jahta mu privuče pozornost.
Dolazi iz istog smjera, također koristeći samo jedra.
Za kormilom je žena s velikim sunčanim naočalama i
bijelom šilt kapom. On joj mahne, ona otpozdravi, on
mahne još jednom, ona skine kapu i njome odmahne.
Francuz se nasmije i dometne: – Lijepa jahta! I žena!...

Iako je prošlo nekoliko godina, *domaćin ureda od tri zasebne cjeline* nije se mnogo promijenio. Čak se nije vidjelo ni da je ostario, premda je već bio u godinama. Možda i zbog toga što je imao dobru njegu i što su se mnogi oko njega trudili da mu učine neko zadovoljstvo. Redovito je išao liječniku, zapravo, liječnici su posjećivali njega, čak su mu i krv vadili u uredu. Manje je jeo, iako je bio proždrljiv. Uvjerili su ga da i linija spada u neku vrst misije. Uz to, nosio je istu frizuru, podštucavao obrve i odlazio u saunu. A kad bi se susretao s ljudima, bio je dobro raspoložen, duhovit i ležeran. To mu je donekle bilo u naravi, ali je s vremenom i tu stekao neku vrst salonske rutine. Iako je u dubini duše osjećao da je više od onoga što ljudi o njemu misle, trudio se da ostane skroman. Ipak, mučio ga je jedan problem. Htio je da ga vole i oni kojima je još prije nekoliko godina...

Ali, je li mogao drukčije? S njegova gledišta pitanje je glupo. On nikad nije sumnjao u svoje instinkte i zato nikad nije propitivao svoje postupke. Samo je obrazlagao zašto je nešto učinio i što bi se dogodilo da to nije učinio. Ali ga je, unatoč tome, ipak žaljalo... Razmišljao je kako da... Ali ne da popravi stvari. To nipošto! To ne bi učinio ni za što na svijetu. Jedino da ga pritisnu, ali gadno, doista gadno, ili da se ponovno probudi u prohujalim vremenima. Sada mu se činilo da je možda došao trenutak. *Čovjek kojeg protokol nije zanimao* stalno mu je slao signale da stvar ide u tom smjeru. A i kad bi se vidjeli, govorio mu je da će ga uskoro obavijestiti o senzacionalnoj stvari. Napokon, i njihov zajednički prijatelj radio je na tome. Zapravo, bio je veoma zainteresiran i spreman dati koliko treba, samo da stvar...

– Bilo bi to sjajno! Točka na »i« – pomisli. Uto uđe *čovjek kojeg protokol nije zanimao*, sjedne na barokni dvosjed i odvali: – Informacija je za ovu garnituru!... Imamo ga!

Domaćin ureda od tri zasebne cjeline također sjedne i nasmiješi se, ali ne reče ništa. Ovaj nastavi kao navijen, opisujući sve detalje i veličajući vlastite zasluge. – Da mene nije bilo, ah, znaš i sam! – Protrlja ruke, pa nastavi: – Trebalo je sve to uvezati, uvjeriti i ovog i onog. Svi su ti tu oprezni, pojma nemaš. Ko kineska mafija u New Yorku. A ni onaj odvjetnik... – Opet protrlja ruke, pa malo sporijim glasom: – Nemoj misliti da bi

netko drugi to... Ali, dobro... sad ti samo moraš, kad se sve obznani, povući pravi potez... – Pogleda *domaćina ureda od tri zasebne cjeline* ravno u oči, a ovaj, kao da je iznenađen, ubaci: – To nije problem, ali sve mora biti jasno i nedvosmisleno! Tu nema zezanja! – Pa na koga ti ja sličim? – zajapuri se *čovjek kojeg protokol nije zanimao*. Zastane, nagne se prema *domaćinu ureda od tri zasebne cjeline* pa pomirljivo nastavi: – Sve je da bolje ne može biti! Imam priču, malo sam je, jasno, *doradio*, ali to je moj problem. On ionako nema kamo. Upecao se i sad, ako se malo bude koprcalo, ništa ne smeta. – Evo! – izvadi iz torbe nekoliko gusto isprintanih stranica i pruži ih *domaćinu ureda od tri zasebne cjeline*. – A tu su i fotografije – dometne i ponosno ih gurne ovomu u ruke. *Domaćin ureda od tri zasebne cjeline* ih pogleda, obrazi mu se lagano zarumene, nasmije se i odvali: – Valjda nisu fotomontaža?! – Što je tebi?! – ponovno se uzbudi *čovjek kojeg protokol nije zanimao* i krene rukom prema fotografijama. – Ajde, što se ljutiš, vidiš da se zezam! – umiri ga *domaćin ureda od tri zasebne cjeline*, dodajući: – To je *posao*, prijatelju, svaka čast! – Odloži fotografije na stol i počne čitati tekst. Onako dijagonalno, tražeći sasvim određen pasus. Onaj *jasan i nedvosmislen*. Nađe ga, pročita nabrazinu, pa ponovno, lagano, važući svaku riječ. Vрати tekst *čovjeku kojeg protokol nije zanimao* i reče: – Bolje nisi mogao!

Ovaj malo poskoči, pa se opet ugniježdi u dvosjed i pobjednički zaključiti: – Ili radim najbolje ili ne radim

nikako. Sad vidiš koga imaš za prijatelja! Nisam ti ja ko oni što samo... Ja ginem za stvari... Uostalom, i pozdravlja te. Da, rekao mi je da te pozdravim i da ima povjerenja... – zakašlje se, brzo ustane i pokaže rukom *domaćinu ureda od tri zasebne cjeline* da ga udari po ledima. Ovaj odmah shvati, udari ga dva-tri puta i onda obojica sjednu. – Misliš, on? – upita *domaćin ureda od tri zasebne cjeline* dok je *čovjek kojeg protokol nije zanimao* tražio rupčić da obriše ruke. – Ovaj kimne glavom dva puta i nakon nekoliko sekundi dometne: – A tko drugi!?!... I da ti pravo kažem, mislim da je i njemu svega dosta. Iscrpljuje ga to stalno... a i košta. Zna da ne može tako još deset godina. Ne, nije on glup, samo je jako oprezan. – Dobro, kad ovo bude... ja ću se ubaciti. Kao, ukazala se prilika, pa ja reagiram, nudim plan i to... Još ću malo... da se ovi njegovi... neka vide tko ga vadi iz govana... – brzo izrecitira *domaćin ureda od tri zasebne cjeline* pa upita: – Veliš, pozdravio me? – *Čovjek kojeg protokol nije zanimao* ne odgovori, nego i sam upita: – A znaš li ti gdje je on zapravo? – Gdje? – zainteresira se *domaćin ureda od tri zasebne cjeline*. – E, ne bi nikad pogodio! – samouvjereno odreže *čovjek kojeg protokol nije zanimao*. – On ti je... – uto se otvore vrata, a mlada žena neugledna izgleda reče: – Oprostite, hitno je...

Arhitekt je ležao u kadi. Bepomoćno, kao da je prikovan. Zaglavio se i nije mogao ustati. Niti se okrenuti na bilo koju stranu. Hvatao se za sve što mu je bilo nadohvat ruke, ali ni to nije pomagalo. Naprosto je bio prevelik za tu malu i sklisku kadu. Zvao je upomoć, ali jedino što je *žena pred ogledalom* mogla učiniti bilo je da ispusti vodu.

Onda je nazvala *nju*, ona potražila *njega* i nakon možda dva sata *arhitekt* je bio spašen. Kad je stao na noge, bio je iscrpljen kao da se popeo na Sljeme. No čim je došao do daha, svečano je izjavio: – Moram smršaviti!

Ali *arhitekt* nikada nije smršavio. Kuhinja je postala njegova gastronomska pozornica. Kuhao je s guštom, i po nekoliko puta na dan. Hrana je bila neka vrst dro-

ge za njegovo tijelo, kao što je glazba bila droga za njegovu dušu. Ništa ga nije moglo odvratiti od toga, iako je stalno govorio da je na dijeti, da ne jede puno i da – ako mu ne vjeruju – pitaju *ženu pred ogledalom*. A ona se samo smiješila i davala mu za pravo. Bili su u poznim godinama i u *mansardi* koja je proširena u pristojnu kvadraturu.

Onda je jednog dana učinio nešto što nikada nitko ne bi smio učiniti, ako ne želi riskirati život. Najeo se tople svinjetine i popio nešto hladno. Možda pivo. I za nekoliko je sati osjetio strahovite bolove u trbuhu ispod lijeve strane rebara. Završio je na intenzivnoj s dijagnozom akutnog pankreatitisa. Prognoza je bila u skladu s bolešću i njegovim poznim godinama. Crna i gotovo bez nade. Liječnici su govorili da je dvanaesti i trinaesti dan ključan, pa ako do tada poživi i ne dođe do recidiva, možda se izvuče. Primao je redovitu bolničku terapiju, jaukao i obećavao sebi i drugima da više nikada neće jesti kao što je do tada jeo. *Ona* mu je već drugog dana našla i nekog dobrog bioenergetičara koji mu je dolazio svaki dan na intenzivnu i tretirao ga oko pola sata. I za samo sedam dana *arhitekt* je, unatoč prognozama i crnim statističkim prosjecima, čudesno ozdravio. Strogo se pridržavao dijete, pazio što i kako jede, čak i više nego bi mogli povjerovati i najveći optimisti. Dosta je smršavio, ali je još uvijek bio prilično težak i, dakako, slab na nogama. Činilo se da sve ide u dobrom smjeru dok jednog dana nije čučnuo

– u namjeri da napuštenim mačkicama ostavi hranu ispred garaže (što je i prije redovito činio) – i izgubio ravnotežu. Pao je na leđa i teško ozlijedio kralježnicu. I završio u Traumi...

Gospođa pred ogledalom toliko se uzrujala zbog te nove nesreće da joj se pogoršalo zdravstveno stanje za koje nitko – pa ni ona sama – nije znao koliko je teško. Dok se *arhitekt* hrvao s povišenim bilirubinima i ispadima svijesti, *gospođa pred ogledalom* završila je na intenzivnoj njezi jedne druge bolnice i ugasila se u samo petnaest dana. *Arhitekt* nije ni znao što se dogodilo, a kad se malo oporavio, kratko je plakao i zašutio. Nekoliko dana kasnije pojeo je komad dinje (koju je potajno naručio) i ponovno završio na intenzivnoj. Tri tjedna nakon *žene pred ogledalom* i on je otišao...

Ona se tih dana osjećala kao da je izgubila dio sebe. Nije više bilo dugih jutarnjih telefonskih razgovora, sjedenja u automobilu za kišnih dana i dugih razgovora, toga polaganog i pomalo sporednog života. Kao da je umro cijeli jedan svijet u kojem je i ona živjela, i to mnogo više negoli je toga bila svjesna. Pa sad ne zna što bi s krhotinama koje su joj preostale.

Ništa ju nije moglo utješiti, ništa razveseliti. I to je trajalo mjesecima. Sve ju je podsjećalo na njih, a najviše praznina. Onda je jednog dana ustala rano ujutro, pričvrstila komad *akademije* na crtaću dasku i cijeli taj

dan crtala. To se nastavilo i drugih dana i od tada su prošle gotovo dvije godine.

– Znaš što – reče nedavno mužu – svakako bih voljela otići u Buenos Aires i sjediti u nekom tango-baru i gledati prave plesače kako plešu onaj *corientes 348*. Kažu da je to ples u kojemu muškarac i žena postaju jedno. Nekako se stope u glazbi. A lice plesačice, ako zrači zadovoljstvom, govori da je savršeno zadovoljna s načinom kako je vodi njezin partner. – Na časak zašuti pa doda: – Mislim da bi to i oni htjeli...

Ponekad se dogodi da se priča ne ispriča do kraja. Autor se jednostavno zapetlja i ne zna kako ju dovršiti. Može izgubiti i volju, jer vidi da pripovijest nije dovoljno zanimljiva, a može se i prestrašiti vlastitih likova. Oni nisu, kao što se obično misli, nešto irealno, nego živa stvarnost koja traži račun i objašnjenje. Može se čak dogoditi da počnu progoniti autora i da on na kraju završi u *crnoj kronici*. No nijedan od tih razloga, dragi čitatelju, ne navodi tvojeg pisca na to da ti uskrati zadovoljstvo spoznaje što se na *kraju dogodilo*. To je od početka bilo u planu i naprosto je dio pripovijesti. I nedovršena pripovijest može biti ispričana do kraja, ako je kraj zamišljen kao neka vrst *poetske nedovršenosti*. Znam da te sada obuzima ljutnja i da bi me možda opalio po nosu da sam ti nadohvat ruke, jer se osjećaš prevarenim. Uvučen si u pripovijest mimo svoje izričite volje (samo dobra pripovijest ima tu moć!), potrošio si

nešto svojega dragocjenog vremena, i što je najvažnije, čitao si u dobroj vjeri da ćeš saznati što se na kraju dogodilo s *čovjekom s tonzurom*. Je li prošao kandidaturu i u kakvim je odnosima, recimo, s *onim kojemu ne treba spominjati ime*? I tko je zapravo ta osoba? Možda netko od onih koje si već upoznao? Ali zašto mu ne treba spominjati ime? Na žalost, ne znaš ni komu je u zrak odletjela ograda. Ima osnove i da se sumnja da je *čovjek s crvenom šiltericom* i *čovjek zagonetnog osmijeha i zalizane tamnije kose, možda star četrdeset i nešto godina* zapravo ista osoba, no za to nemaš dovoljno dokaza. Baš kao ni za pretpostavku da je *mali čovjek konačno* odahnuo, jer je *žena s lisičjim očima* zauvijek otišla iz njegova života, pa je skupio dovoljno snage da... Napokon, što ako je *čovjek s bradicom* isti onaj koji se pojavljuje kao *domaćin ureda od tri zasebne cjeline*? No ni za to nema prave osnove u priči. U najboljem slučaju moglo bi biti da su... i da rade na nečemu velikom i ozbiljnom... *Čovjek kojeg protokol nije zanimao* možda je najmanje zanimljiv i njega ćeš, u to sam prilično siguran, najlakše preboljeti. Ali, a to nije nevažno, to se ne bi moglo reći i za *onoga s jakim i tamnim podočnjacima*, jer je on u bitno drukčijoj situaciji pa su i njegova očekivanja drukčija... Naravno, sve te dvojbe proizlaze iz činjenice da je pripovijest tek negdje u prvoj polovici, da radnja nije dovedena do klimaksa, a onda, dakako, nema ni katarze. U svakom slučaju – ako to pisac uopće može znati – sve što se dalje događalo poprimilo je vrlo ozbiljne, pa i dramatične razmjere, ali se nije... Zapravo,

moglo bi se reći... no ni to ne znači puno. Kao što je rečeno, sve to nije toliko bitno, jer pisac od samog početka nije imao namjeru ispričati cjelovitu pripovijest o ljudima koji ionako nisu osobito zanimljivi, osim po svojem...

Ali ti imaš pravo znati zašto je pisac uopće započeo s pripoviješću koju nije kanio ispričati do kraja. Tvoja ti intuicija već šapuće kako su posrijedi vrlo ozbiljni razlozi. Jer postoji i druga priča – ona glavna – ona zbog koje je ispričana i ova nedovršena. A u toj glavnoj pripovijesti, ključna je *ona*, pa bi s pravom mogao pitati: Što *ona* sada radi? Baš sada dok čitaš posljednje stranice ove neobične knjige. Doduše, takve knjige nisu toliko neobične u bijelome svijetu iako pisac rado priznaje da je ova i u tom pogledu *na svoju ruku*.

Dakle, pitanje glasi: Što *ona* sada radi?

Da bi mogao dobiti istinit odgovor na to važno pitanje, trebao bi se, dragi čitatelju, sjetiti da se u onoj (nedovršenoj) priči spominje *Francuz*. A kako je odgovor na postavljeno pitanje (Što *ona* radi?) i te kako povezan s njim, posve je razumljivo da se barem nešto kaže i o događajima u kojima se on spominje, kako bi na kraju (vidiš da ipak nekakva kraja ima!) pisac mogao na koliko-toliko literaran način povezati glavni lik s tom zagonetnom osobom.

... Jednog dana, kojeg se malo tko više sjeća, *Francuz* je odlučio da ode. Bilo mu je dosta gnjavaže, a i onako je sanjao o suncu i moru. Neki kažu da je otplovio, možda i zato što je tada bilo ljeto. Sam *Francuz* o tome se nije očitovao. Ponekad bi se javio telefonom, ali tada je pripovijedao o sasvim drugim stvarima. Znao je napisati i pismo, ali ono bi stiglo bez poštanskog žiga. No i ta se činjenica može objasniti *starim navikama*. *Francuz* je najviše poruka poslao po tekliču, jer se bavio poslom koji je to zahtijevao. Pa je tako i sada postupao iako je njegov sadašnji posao bio – ležati na suncu. Naravno, bila bi potrebna i treća pripovijest da se objasni zašto je *Francuz* zapravo otišao, zašto ne želi da se zna kamo je otišao i zašto ništa ne govori o svojem povratku. Ali to za glavnu pripovijest nije toliko važno. Važnije je da *ona* ponekad s njim razgovara telefonom i da joj se čini da se nekako promijenio. Da ga zanimaju stvari koje i nju zanimaju, da mu je glas postao mekši i da je možda usamljen. Mnogo više nego što bi se dalo naslutiti iz njegove vedrine. Ali kako život gotovo po definiciji stvara ograničenja, tako je to i u njegovu slučaju. S vremenom je imao sve manje mogućnosti...

...S obzirom na to da se ova zamršena pripovijest približava svojem (neumitnom) kraju i s obzirom na to da je autoru veoma stalo da popravi odnos s (vjerojatno?) razočaranim čitateljem, on rado i bez okolišanja odgovora na pitanje: Što *ona* sad radi? – Nema sumnje da crta! Naravno, ne crta svaki dan, jer da je tako, to

ne bi bila *ona*. Ali crta više nego ikada. Katkad i slika (u ulju) i redovito piše pisma. Piše o tome što radi, kako se osjeća i hoće li doći dan kada... Sve u svemu, vrlo obična pisma, ali su zato kuverte posve neobične. Sama ih izrađuje i svaki put ih drukčije oslika. Katkad napravi i kakav kolaž, osobito o Božiću i Uskrsu, ali uvijek vrlo originalno. Možda je to kompenzacija za pisanje s kojim nije previše zadovoljna, a možda samo refleks ženskoga srca. Ponekad prisili i muža da i on napiše pismo, ali njegovo ne smije u njezinu kuvertu. To nikako ne dopušta. *On* se ne buni i rado piše, jer ima neke svoje razloge. Pismo šalje u običnoj bijeloj kuverti na kojoj napiše samo...

Naravno, i ta pisma putuju...

Nenad Ivanković
ONA

Nakladnik
Naklada LJEVAK

Lektor i korektor
Benjamin Tolić

Dizajn naslovnice
RAM

Grafička priprema
GRAFIJA d.o.o., Zagreb

Tisak
ZRINSKI d.d., Čakovec

Pitanje glasi: Kakva je to knjiga?

Knjiga o umjetnosti? Knjiga o politici? O filozofiji? Knjiga o mogućem i nemogućem? O postojanju ili prividu? O čovjeku? Muškarcu? O ljubavi? Ili, jednostavno, knjiga o njoj?

Ovu jedinstvenu i neobičnu knjigu pročitala sam u jednom dahu. U jednom dahu pročitala sam Ivankovićevo putovanje kroz stoljeća filozofskih rasprava i zaključivanja, kroz godine i godine umjetničkih nedoumica, postavljenih pitanja i začudnih odgovora. Kroz dane i sate u kojima je blaženstvo izazvano dodirima njezina zbunjujućeg uronuća u umjetnost iziskivalo detaljne, iscrpljujuće, gorljive rasprave i možebitno, potpuno nepotrebne analize. Jer, reći će slikarica zagledana u lastavičji let: Zar ne vidiš da slikam?

U Ivankovića je nekoliko osoba. Ona duboko filozofska, ona ležerno umjetnička i ona žestoko politička. I jedna koja sve njih objedinjuje: *Osoba onog koji ju nježno ljubi.*

Rekla bih, silinom ljubavi nastala je i ova knjiga – duboko emotivna, topla, drska, vulkanski snažna, divlja, prkosna.

Knjiga o Njoj.

Anja Šovagović Despot

CIJENA: 129,00 kn

ISBN 978-953-303-413-3

9 789533 034133

www.ljevak.hr